

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**« Η εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας την περίοδο του Β΄
Παγκόσμιου Πολέμου.»**

Όνοματεπώνυμο: Παταρόκα Δέσποινα

A.M: 1512011123

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: κ. Ποθητή Χαντζαρούλα

Μυτιλήνη

Οκτώβριος 2015

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	4
Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	6

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟΥΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ιστορία του Ολοκαυτώματος στην Ελλάδα.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Οι εβραϊκές κοινότητες στην Ελλάδα....	9
I. Ο εβραϊκός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης.....	9
II. Η κατάσταση των Εβραίων της Μακεδονίας.....	10
III. Οι Εβραίοι της Αθήνας και η βοήθεια προς αυτούς.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Οι εβραϊκές κοινότητες στην υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα.....	12
I. Οι Εβραίοι της Ηπείρου.....	13
II. Ο εβραϊκός πληθυσμός της Θεσσαλίας.....	13
III. Οι Εβραίοι της Θράκης.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Οι εβραϊκές κοινότητες στη νησιωτική Ελλάδα.....	15
I. Οι Εβραίοι στα νησιά του Ιονίου.....	15
II. Ο εβραϊκός πληθυσμός στο χώρο του Αιγαίου.....	15
III. Οι Εβραίοι της Εύβοιας.....	16
IV. Παράγοντες που καθόρισαν την τύχη των εβραϊκών κοινοτήτων....	16

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Τα παιδιά του Ολοκαυτώματος στη Χαλκίδα.....	17
Ι.Η εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας στην προπολεμική περίοδο.....	18
ΙΙ. Μαρτυρίες και μνήμες λίγο πριν το ξέσπασμα πολέμου.....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Ο πόλεμος αρχίζει.....	20
Ι.Ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος στη Χαλκίδα.....	20
ΙΙ. Η Χαλκίδα υπό την Γερμανική κατοχή.....	20
ΙΙΙ. Οι πληροφορίες της κοινότητας για τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης.....	23
ΙV.Τα αντιεβραϊκά μέτρα στη Χαλκίδα.....	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η αλληλεγγύη προς τους Εβραίους κατά τη διάρκεια της Κατοχής	
Ι.Η βοήθεια προς την εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας.....	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Ο διωγμός του εβραϊκού πληθυσμού κατά την περίοδο την γερμανικής Κατοχής και η απόδραση στην Εύβοια	
Ι.Η διαφυγή των Εβραίων.....	38
ΙΙ. Συνθήκες διαβίωσης στην Εύβοια.....	43
ΙΙΙ. Ταξίδι στη Μέση Ανατολή.....	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Η απελευθέρωση και το ξεκίνημα μια νέας ζωής.....	52
Ι. Απελευθέρωση της Εύβοιας.....	52
ΙΙ.Η νέα ζωή των παιδιών.....	54
Επίλογος.....	57
Βιβλιογραφία.....	58

Ευχαριστίες

Επιδιώκοντας μια ολοκληρωμένη προσέγγιση στα γεγονότα της διάσωσης των κρυμμένων παιδιών του Ολοκαυτώματος στην Χαλκίδα, αναζήτησα μια σειρά από πληροφορίες σε αρχεία και βιβλιοθήκες αλλά και μια σειρά από πρωτότυπες προφορικές και γραπτές μαρτυρίες που πρόσθεσαν μια ιδιαίτερη εικόνα στην ερευνά μου.

Ευχαριστώ τον Μάιρ Μάιση για την ιδιαίτερη συνέντευξη που μου έδωσε, για το βιβλίο του το οποίο μου χάρισε αλλά και για μια σειρά από άρθρα και φωτογραφίες καθώς ήταν πολύτιμο υλικό για την ερευνά μου, ενώ του είμαι ευγνώμων που μου σύστησε και άλλους πληροφορητές.

Ακόμη ευχαριστώ τον Θρασύβουλο Παπαστρατή ο οποίος μου πρόσφερε το βιβλίο του πατέρα του Σωτήρη Παπαστρατή , από το οποίο άντλησα σημαντικές πληροφορίες και γνώσεις. Ευχαριστώ από καρδιάς τον Θρασύβουλο Παπαστρατή, του Ορέστη για τις χρήσιμες συμβουλές που μου έδωσε για την ερευνά μου αλλά και για τα άτομα που μου σύστησε. Ευχαριστώ ιδιαίτερα τον Αβραάμ Καταλάν για την συνέντευξη που μου έδωσε αλλά και για το αυτοβιογραφικό του υλικό που μου παρείχε, το οποίο έγραψε 59 χρόνια μετά από την εμπειρία του στην Κατοχή. Συνεχίζοντας ευχαριστώ τον Ζοζέφ Οβαδία που μου μίλησε για τα βιώματα του πατέρα του στην διάρκεια της Κατοχής αλλά και για μια σειρά από πολύτιμες πληροφορίες. Ευχαριστώ τον Μηνά Λεβή ο οποίος είχε την ευγενική διάθεση να μου παραχωρήσει μια συνέντευξη στην οποία μου μίλησε για τη ζωή της οικογένειάς του αλλά και για το βιβλίο του αδερφού του Λέων Λεβή, που έθεσε υπόψη μου και από το οποίο αποκόμισα πολλές πληροφορίες για τη ζωή του ως κρυμμένο παιδί την περίοδο της Κατοχής. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα

καθηγήτρια κυρία Ποθητή Χαντζαρούλα η οποία με παρότρυνε να ασχοληθώ με την εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας, δείχνοντας επιμονή και ενδιαφέρον για το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Πρόλογος

Η ιστορία του Ολοκαυτώματος μέσα από τις μαρτυρίες των κρυμμένων παιδιών.

Το θέμα με το οποίο θα ασχοληθώ είναι η εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας και πιο συγκεκριμένα τα κρυμμένα παιδιά του Ολοκαυτώματος τα οποία αφηγούνται την πορεία της ζωής τους κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, της Κατοχής έως τις μέρες μας. Το υλικό που χρησιμοποίησα βασίζεται σε λεπτομερή καταγραφή μαρτυριών, ανθρώπων που βίωσαν τα γεγονότα όπως επίσης και σε αφηγήσεις απογόνων τους. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποίησα προφορικές μαρτυρίες που άντλησα από επιζώντες, από απογόνους τους όπως επίσης και από καταγεγραμμένες μαρτυρίες και αυτοβιογραφικά στοιχεία εμπλουτισμένα με ιστορικά γεγονότα.

Στόχος μου είναι να παρουσιάσω με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις μαρτυρίες των παιδιών που επέζησαν του Ολοκαυτώματος και να αναδείξω το ξεχωριστό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν οι προσωπικές τους περιπέτειες. Θα ξεδιπλώσω το νήμα των γεγονότων της ζωής των επιζώντων παιδιών μέσα από τις αφηγήσεις τους και να προβάλλω την σημασία της θέσης τους στην ιστοριογραφία του Ολοκαυτώματος καθώς επίσης και την διαμόρφωση της ταυτότητας τους μέσα από το διωγμό, τις κακουχίες και την ασταμάτητη προσπάθεια για επιβίωση κατά τη διάρκεια των χαλεπών εκείνων καιρών. Πιο συγκεκριμένα αποσκοπώ στο να εμβαθύνω στην αξία όλων αυτών των γεγονότων παρουσιάζοντας πτυχές

της ζωής τους, μαρτυρίες από τις κακουχίες που πέρασαν όπως επίσης και να αναδείξω την ισάξια θέση που κατέχουν τα βιώματα τους στην ιστοριογραφία του Ολοκαυτώματος.

Εισαγωγή

Το Ολοκαύτωμα ή Shoah (στα εβραϊκά) ονομάζεται η γενοκτονία έξι εκατομμυρίων Εβραίων στην Ευρώπη στο πλαίσιο φυλετικών εκκαθαρίσεων του ναζιστικού καθεστώτος. Η «τελική λύση» όπως ονομάστηκε η εξόντωση των Εβραίων αποτελούσε στρατηγικό στόχο της γερμανικής πολιτικής και ενέργεια που, σύμφωνα με τον Α. Χίτλερ, θα έφερνε την λύτρωση του κόσμου.

Η ιδιαιτερότητα του Ολοκαυτώματος έναντι άλλων γενοκτονιών έγκειται στο γεγονός της συμμετοχής της επιστήμης και της γραφειοκρατίας για την αποτελεσματική επίλυσή του, ενώ αποτελούσε μία άρτια κατασκευασμένη μηχανή θανάτωσης έχοντας όλα τα χαρακτηριστικά της Νεωτερικότητας, όπως τεχνολογική ανάπτυξη, δημογραφικές αλλαγές και επανάσταση στις κοινωνικές επιστήμες, ενώ πραγματοποιήθηκε στο κέντρο της Ευρώπης.¹

Ο Χίτλερ θεωρούσε ότι ο Εβραίος ήταν η ρίζα του κακού και ότι χωρίς τον δικό του νικηφόρο λυτρωτικό αγώνα, θα κυριαρχούσε τελικά στον

¹ Καρίνα Λάμψα -Ιακώβ Σιμπή, « *Η διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και τα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της Κατοχής*», Καπόν, Αθήνα 2012,σ.12. Επίσης βασίστηκα και σε προσωπικές σημειώσεις του μαθήματος Μετανάστευση και ρατσισμός της κ. Τοπάλη Πηνελόπη καθώς και του Σεμιναρίου «Η γενοκτονία των Εβραίων της Ευρώπης» της κ. Χαντζαρούλα Ποθητής.

κόσμο. Ο Εβραίος αποτελούσε έναν ολέθριο, ενεργό κίνδυνο για όλα τα έθνη, την Άρια φυλή και τον γερμανικό λαό, ενώ οι άλλες ομάδες που είχε στοχοποιήσει (ψυχοπαθείς, ομοφυλόφιλοι και υποδεέστερες φυλές όπως οι Τσιγγάνοι και οι Σλάβοι) αποτελούσαν παθητικό κίνδυνο.²

Η Ελλάδα αποτελούσε μία από τις ευρωπαϊκές χώρες στην οποία καταγράφηκαν πολλές απώλειες. Μεγάλος αριθμός Εβραίων εκτοπίστηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης ενώ ένα μικρότερο ποσοστό διασώθηκε καθώς είτε κρύφτηκε είτε διέφυγε από την Ελλάδα στη Μέση Ανατολή.

Οι αφηγήσεις των επιζώντων από την γενοκτονία του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα της ιστοριογραφίας ενώ βασικό τους μέλημα είναι να εξιστορήσουν τις προσωπικές τους εμπειρίες και να παρουσιάσουν την αλήθεια, λύνοντας την σιωπή τους. Μεγάλο ενδιαφέρον έχουν και οι μαρτυρίες των ατόμων που έζησαν στο περιθώριο των γεγονότων καθώς δεν πήγαν στα στρατόπεδα αλλά ήταν εξίσου διωκόμενοι. Τα άτομα αυτά επέζησαν από την φρίκη του Ολοκαυτώματος το οποίο βίωσαν σε παιδική ηλικία μαζί με τις οικογένειες τους.

Η θέση των παιδιών που επέζησαν του Ολοκαυτώματος ήταν περιθωριοποιημένη στην ιστοριογραφία της Shoah³ αλλά εξίσου άξια ενδιαφέροντος για να ασχοληθεί κάποιος με τα βιώματα τα οποία καθόρισαν αργότερα την προσωπικότητα τους.

² Καρίνα Λάμπσα -Ιακώβ Σιμπή, «Η διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και τα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της Κατοχής», Καπόν, Αθήνα 2012, σ.13.

³ Pothiti Hantzroula, «Memory as a Form of Public Sociability of Jewish Child Survivors in Post-war Thessaloniki», *Oral History Forum d'histoire orale*, τομ. 34, 2014. <http://www.oralhistoryforum.ca/index.php/ohf/article/view/573>, σ.1.

Τα άτομα περιγράφουν την εμπειρία που έζησαν στα χρόνια της Κατοχής, στη συνέχεια του διωγμού και στην ζωή τους μετά την απελευθέρωση. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο πώς τα παιδιά αυτά βίωσαν το χρόνο, την προσπάθεια να μην φωνάζουν, να μην παίζουν ελεύθερα και να μάθουν από παιδιά να μην είναι παιδιά.

Οι παρακάτω αφηγήσεις αποτελούν μαρτυρίες προφορικές και γραπτές με σκοπό την ιστορική τεκμηρίωση του θέματος εμπλουτισμένες με ιστορικά γεγονότα. Κάθε μία από τις μαρτυρίες αποτελεί μια ξεχωριστή εμπειρία των παιδιών που τις βίωσαν και τις αφηγούνται σε μεταγενέστερη ηλικία.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ : ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟΥΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ιστορία του Ολοκαυτώματος στην Ελλάδα.

Η Ελλάδα ήταν μία από τις ευρωπαϊκές χώρες που κατέγραψαν τις μεγαλύτερες απώλειες. Πριν από το Ολοκαύτωμα ζούσαν στην Ελλάδα 70.000 με 80.000 Εβραίοι και από αυτούς εκτοπίστηκαν 59.000, επέζησαν γύρω στις 10.000.⁴Αποτέλεσμα αυτού του τραγικού συμβάντος ήταν η εξάλειψη μερικών από των αρχαιότερων εβραϊκών κοινοτήτων στην Ευρώπη.

Όταν η χώρα χωρίστηκε ανάμεσα στις δυνάμεις του άξονα η μοίρα των εβραϊκών κοινοτήτων ήταν διαφορετική, ανάλογα με την ζώνη κατοχής στην οποία βρίσκονταν. Στην Ιταλική ζώνη, οι Ιταλοί δεν έκαναν διώξεις εναντίων των Εβραίων, όπως έγινε στη βουλγαρική και γερμανική ζώνη.

⁴ Μπάρμπαρα Σπένγκλερ- Αξιοπούλου, «Αλληλεγγύη και βοήθεια προς τους Εβραίους κατά τη διάρκεια της Κατοχής 1941-1942», στο Ρίκα Μπενβενίστε (επιμ.), *Οι Εβραίοι της Ελλάδας στην Κατοχή*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1998, σ.15

Στην περίπτωση των Γερμανών τα αντισημιτικά μέτρα είχαν αρχίσει με στόχο την ετοιμασία της «τελικής λύσης» στις περιοχές που έλεγχαν.⁵

Εκτός από την παραπάνω περίπτωση που παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον μια σειρά από άλλες απόψεις φανερώνουν τις δυνατότητες που διέθεταν οι εβραίοι για να σωθούν. Όπως αναφέρει η Μπ. Αξιοπούλου οι ιδιαιτερότητες που προκύπτουν ανάλογα με την σύνθεση του εβραϊκού πληθυσμού, οι σχέσεις με τους γείτονες, οι συνθήκες διαβίωσης στις ζώνες Κατοχής, η στάση της Εκκλησίας και του ΕΑΜ/ΑΛΛΑΣ απέναντι στους Εβραίους και η συμβίωση τους με το χριστιανικό πληθυσμό στην Ελλάδα πριν από τον πόλεμο αποτέλεσαν παράγοντες που διαμόρφωσαν την μοίρα των εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα.⁶

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Οι εβραϊκές κοινότητες στην Ελλάδα

Κάνοντας μια μικρή επισκόπηση των εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα προσπάθησα να παρουσιάσω τις αλλαγές σε κάθε γεωγραφική περιοχή και τα γεγονότα που καθόρισαν την τύχη του Εβραϊκού πληθυσμού στις ακόλουθες.

I. Ο εβραϊκός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης

Στην Θεσσαλονίκη είχε την έδρα της η παλαιότερη και μεγαλύτερη «σεφαραδίτικη» κοινότητα της Ελλάδας που αριθμούσε 55.250 μέλη περίπου από τα οποία εκτοπίστηκαν περισσότερα από τα 46.000 από

⁵ Mark Mazower, «Στην Ελλάδα του Χίτλερ», Αλεξάνδρεια 1994, σ.266.

⁶ Καρίνα Λάμψα -Ιακώβ Σιμπή, «Η διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και τα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της Κατοχής», Καπόν, Αθήνα 2012,σ.18.

αυτά.⁷ Ένας μεγάλος παράγοντας που οδήγησε στον εκτοπισμό του μεγαλύτερου μέρους του συνόλου της κοινότητας της πόλης, εκτός από τη γεωγραφική θέση ήταν και η έλλειψη βοήθειας και αρωγής προς τον εβραϊκό πληθυσμό, η απουσία δικτύων ικανών να τους βοηθήσουν να διαφύγουν όπως επίσης και το γεγονός πως το ποσοστό των προσφυγικών χριστιανικών οικογενειών που είχαν έρθει από την Μ. Ασία κατέχονταν από ένα αίσθημα αντισημιτισμού που δημιουργούσε ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ τους. Ακόμη ένας άλλος σημαντικός παράγοντας ήταν η γεωγραφική θέση της πόλης που δυσκόλευε την διαφυγή στα γύρω βουνά αλλά και τα πρώιμα στάδια οργάνωσης των αντιστασιακών ομάδων της περιοχής. Τέλος αξίζει να σημειωθεί η άποψη της Ρίκα Μπενβενίστε ότι η Θεσσαλονίκη ήταν η μεγαλύτερη και η πιο φημισμένη κοινότητα που βρισκόταν υπό γερμανική κατοχή και κάτι τέτοιο αποτέλεσε ένα είδος «γεωγραφικής μοίρας»⁸. Οι πολιτισμικές, γλωσσικές και κοινωνικές διαφοροποιήσεις του εβραϊκού πληθυσμού της πόλης επέφεραν και τα ανάλογα αποτελέσματα της εκτόπισης τους ενώ το γεγονός ότι η Θεσσαλονίκη, η μεγαλύτερη και η πιο φημισμένη κοινότητα, βρισκόταν υπό γερμανική κατοχή είχε πρωταρχική σημασία για την μοίρα των Εβραίων που κατοικούσαν σε αυτή. Μια σειρά από τους παραπάνω παράγοντες καθόρισαν την τύχη των Εβραίων της Θεσσαλονίκης.

II. Η κατάσταση των Εβραίων της Μακεδονίας

Ακολούθως από τις πόλεις της Μακεδονίας η κοινότητα της Καβάλας αριθμούσε 1200 άτομα που όλα στάλθηκαν στα στρατόπεδα και

⁷ Καρίνα Λάμψα -Ιακώβ Σιμπή, *«Η διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και τα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της Κατοχής»*, Καπόν, Αθήνα 2012, σ. 17.

⁸ Μπάρμπαρα Σπένγκλερ- Αξιοπούλου, *«Αλληλεγγύη και βοήθεια προς τους Εβραίους κατά τη διάρκεια της Κατοχής 1941-1942»*, στο Ρίκα Μπενβενίστε (επιμ.), *Οι Εβραίοι της Ελλάδας στην Κατοχή*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 19.

επέστρεψαν από αυτούς μόνο τα 42. Η μοίρα των Εβραίων των Σερρών δεν διέφερε καθώς από τα 600 μέλη της κατάφεραν να σωθούν μόνο τα τρία. Τα 33 μέλη της μικρής κοινότητας της Κατερίνης είχαν καλύτερη μοίρα καθώς μπόρεσαν να καταφύγουν στα γύρω χωριά. Ακόμη στην πόλη της Καστοριάς ο αριθμός της κοινότητας απαριθμούσε 900 μέλη από τα οποία τα 763 περίπου πιάστηκαν και στάλθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Παράλληλα η κοινότητα της Βέροιας αριθμούσε 850 άτομα από τα οποία τα 680 οδηγήθηκαν στη Θεσσαλονίκη και από εκεί τον Μάιο του 1943 εκτοπίστηκαν στο στρατόπεδο του Άουσβιτς, όπου επέζησαν και επέστρεψαν τα 131. Στα μέλη της κοινότητας υπήρχαν και ομόθρησκοι της Θεσσαλονίκης όπου είχαν καταφύγει στην πόλη για να σωθούν, με τους 150 να καταφέρνουν να αποδράσουν με την πολύτιμη βοήθεια του ΕΑΜ.⁹

III. Οι Εβραίοι της Αθήνας και η βοήθεια προς αυτούς

Στην Αθήνα υπήρχε μία μικρή ελληνόφωνη εβραϊκή κοινότητα όπου ήταν ιδιαίτερα ενσωματωμένη στην ελληνική ζωή της πόλης. Το γεγονός αυτό δεν καθυσάχασε τις τοπικές αρχές που δεν ήθελαν να επαναληφθούν τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης, δηλαδή ο εκτοπισμός του μεγαλύτετου μέρους του εβραϊκού πληθυσμού και στην Αθήνα. Στις 20 Σεπτεμβρίου του 1943 ο Wisliceny, φτάνει και εγκαθίσταται στην πόλη ενώ ενημέρωσε τον ραβίνο της κοινότητας Ε. Μπαρζιλάι να του δώσει τον κατάλογο με τα αναγραφόμενα μέλη της εβραϊκής κοινότητας και των προσφύγων της Αθήνας. Ο ραβίνος με την σειρά του προειδοποιεί τον αρχιεπίσκοπο της πόλης Δαμασκηνό για τις προθέσεις της γερμανικής διοίκησης και θέλοντας να κερδίσει χρόνο προσπαθεί να ειδοποιήσει τον εβραϊκό πληθυσμό της πόλης για να κρυφτούν. Ο ίδιος με την οικογένεια του

⁹ Στο ίδιο, σ. 18-19.

διέφυγαν με τη βοήθεια του ΕΑΜ/ΕΛΛΑΣ σε ένα χωριό της Ρούμελης. Η γερμανική διοίκηση μέσα από τις εφημερίδες καλεί τους εβραίους να γραφτούν στα μητρώα της συναγωγής ενώ απειλεί τον χριστιανικό πληθυσμό, ότι άτομα που προσφέρουν βοήθεια σε εβραίους θα τιμωρούνται με θάνατο. Από τους Εβραίους που συλλαμβάνονταν το σύνολό τους οδηγούνταν στο στρατόπεδο του Χαϊδαρίου και από εκεί σε στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Ο αρχιεπίσκοπος Αθηνών με τη βοήθεια του δήμου βγάζουν πιστοποιητικά και πλαστές ταυτότητες για τον εβραϊκό πληθυσμό ενώ παροτρύνουν τον χριστιανικό πληθυσμό να προσφέρουν οποιαδήποτε αρωγή προς αυτούς. Αξίζει να σημειωθεί ότι σημαντική βοήθεια για την έκδοση πλαστών ταυτοτήτων προσέφερε ο τότε αστυνομικός διευθυντής Αθηνών Άγγελος Έβερετ. Σημαντικό ρόλο στην διάσωση του εβραϊκού πληθυσμού είχε και η επιτροπή αντίστασης της πόλης καθώς εκτός από την βοήθεια στον ραβίνο Ε. Μπαρζιλιάι και στην οικογένειά του κατάφερε να φυγαδεύσει ένα μεγάλο αριθμό ατόμων προς την Μ. Ασία.¹⁰

Συνοψίζοντας τα παραπάνω αναγνωρίζονται οι προσπάθειες του Αθηναϊκού λαού για την διάσωση των Εβραίων της πόλης όπως και η δράση της ορθόδοξης εκκλησίας και των τοπικών αρχών που έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην διάσωση των Εβραίων της κοινότητας της Αθήνας όπως επίσης και άλλων ομόθρησκων πληθυσμών της Ελλάδας που είχαν καταφύγει στην πόλη για να κρυφτούν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Οι εβραϊκές κοινότητες στην υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα

¹⁰ Bernard, Pierron. «Οι Εβραίοι στην υπόλοιπη Ελλάδα», *Εβραίοι και χριστιανοί στη νεότερη Ελλάδα*, Πόλις 2004, σ.284-286.

Παράλληλα παρουσιάζονται οι εβραϊκές κοινότητες ανά την Ελλάδα πρώτα στην ηπειρωτική και ακολούθως στην νησιωτική χώρα.

I. Οι Εβραίοι της Ηπείρου

Στην πόλη των Ιωαννίνων στην οποία υπήρχε μία από τις σπουδαιότερες και μεγαλύτερες Ιουδαϊκές κοινότητες που το 1940 αποτελούνταν από 1950 άτομα έχοντας την δική τους συνοικία. Ο Εβραϊκός πληθυσμός δεν αντιμετώπισε με σοβαρότητα τις πληροφορίες για τον εκτοπισμό τους, για τον λόγο αυτό βρέθηκαν τα ξημερώματα της 24^{ης} προς 25^{ης} Μαρτίου απροετοίμαστοι, με αποτέλεσμα 1860 μέλη συνελήφθησαν και στάλθηκαν στη Λάρισα και στη συνέχεια προστέθηκαν στο τρένο που ερχόταν από την Αθήνα με προορισμό το Μπιρκενάου. Από τον Εβραϊκό πληθυσμό 42 άτομα κατέφυγαν στα ηπειρωτικά χωριά και άλλοι 50 απέφυγαν τις συλλήψεις των Γερμανών. Το 1943-44 οι Εβραίοι των Ιωαννίνων γνώριζαν για τα γεγονότα και τις εκτοπίσεις στη Θεσσαλονίκη αλλά θεώρησαν ότι είχαν αποφύγει τον δικό τους διωγμό. Συνεχίζοντας όσον αφορά την δυτική Ελλάδα παρατηρούμε την ίδια μοίρα που είχαν οι 172 ομόθρησκοι της Πρέβεζας, οι 352 της Άρτας και η κοινότητα των 524 ατόμων του Αγρινίου που συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν, στις 2 Απριλίου, στα στρατόπεδα συγκέντρωσης.¹¹

II. Ο εβραϊκός πληθυσμός της Θεσσαλίας

Στη συνέχεια, περνώντας στη Θεσσαλία βλέπουμε ένα παρόμοιο σκηνικό να εκτυλίσσεται καθώς στις τέσσερεις πιο σημαντικές κοινότητες της όσοι συνελήφθησαν προστέθηκαν στο τραίνο που έφευγε από την Αθήνα με τελικό σταθμό το Άουσβιτς.

¹¹ Bernard, Pierron *Εβραίοι και χριστιανοί στη νεότερη Ελλάδα*, Πόλις 2004, σ. 288.

Παρακάτω θα παρουσιαστούν επιγραμματικά τα γεγονότα των μεγαλύτερων πόλεων της περιοχής και της κατάληξης των Εβραϊκών κοινοτήτων που κατοικούσαν σε αυτές.

Η πόλη της Λάρισας το 1940 αριθμούσε 1175 περίπου άτομα, από τα οποία τα 225 έμειναν στην πόλη και μετά την καταγραφή τους επήλθε η σύλληψη και ο εκτοπισμός τους. Οι υπόλοιποι 950 περίπου κατέφυγαν στα βουνά με σκοπό να διαφύγουν. Μέσα από μαρτυρίες που έχουν διασωθεί φανερώνεται η βοήθεια του μεγαλύτερου μέρους του χριστιανικού πληθυσμού και των τοπικών αρχών με σκοπό την διάσωσή τους.¹²

Κατόπιν στην περιοχή του Βόλου καταγράφηκαν 882 άτομα, όπου στη πλειοψηφία τους κατέφυγαν για να κρυφτούν στα χωριά του Πηλίου με ένα μέρος τους να συλλαμβάνεται από τους Γερμανούς. Ιδιαίτερη σημασία για την βοήθεια προς τον εβραϊκό πληθυσμό είχε η στάση των τοπικών αρχών οι οποίοι τους εφοδίασαν με πλαστές ταυτότητες ενώ καθυστέρησαν και την σύνταξη του καταλόγου με τα μέλη της κοινότητας που είχε ζητήσει η γερμανική διοίκηση. Μια σημαντική προσωπικότητα που αξίζει να αναφερθεί ήταν ο ραβίνος της κοινότητας Μωυσής Συμεών Πεσάχ ο οποίος ενημέρωσε τις εκκλησιαστικές και τοπικές αρχές με σκοπό να αργοπορήσουν και να φυγαδέψουν ένα μεγάλο αριθμό μελών της κοινότητας σε γύρω δυσπρόσιτες περιοχές. Ακόμη ο χριστιανικός πληθυσμός, το ΕΑΜ/ΕΛΛΑΣ, το ΕΔΕΣ διατέλεσαν σημαντικό ρόλο στη διάσωση του μεγαλύτερου ποσοστού των μελών της εβραϊκής κοινότητας. Τέλος οι περισσότεροι Εβραίοι των Τρικάλων κατέφυγαν στις ελεύθερες περιοχές που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο της Αντίστασης όπως παρομοίως και τα μέλη της κοινότητας Καρδίτσας δραπέτευσαν με τον ίδιο τρόπο από το δράμα που συντελούνταν τις χαλεπές εκείνες στιγμές.¹³

¹² Στο ίδιο, σ.290-291.

¹³ Στο ίδιο, σ. 289-290.

III. Οι Εβραίοι της Θράκης

Έπειτα, στις πόλεις της Θράκης βρίσκουμε στοιχεία για την κοινότητα της Νέας Ορεστιάδας και για τα 187 άτομα της κοινότητας που στάθηκαν στα στρατόπεδα και επέστρεψαν μόνο τρία. Για την πόλη της Αλεξανδρούπολης γνωρίζουμε ότι από τα 150 άτομα που εκτοπίστηκαν επέστρεψαν μόνο τέσσερεις ενώ για τους πληθυσμούς της Κομοτηνής από τα 819 μέλη επέζησαν μόνο 28 άτομα. Τέλος στην Ξάνθη από τα 550 μέλη της 6 μπόρεσαν να διαφύγουν από την σύλληψη ενώ από όσους εκτοπίστηκαν δεν επέστρεψε κανείς.¹⁴

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Οι εβραϊκές κοινότητες στη νησιωτική Ελλάδα

I. Οι Εβραίοι στα νησιά του Ιονίου

Συνεχίζοντας στη νησιωτική Ελλάδα, στο Ιόνιο και στο νησί της Κέρκυρας η μεγάλη εβραϊκή κοινότητά της αριθμούσε 1944 μέλη από τα οποία τα 1800 εκτοπίστηκαν στο στρατόπεδο του Άουσβιτς εξαιτίας της αδιαφορίας και της εχθρότητας του ντόπιου πληθυσμού και των τοπικών αρχών οι οποίοι συμφωνούσαν με τις ενέργειες της γερμανικής διοίκησης. Στον αντίποδα αυτών των τραγικών καταστάσεων βρέθηκε η Ζάκυνθος και η Λευκάδα όπου ο εβραϊκός πληθυσμός σώθηκε χάρη στη βοήθεια του χριστιανικού πληθυσμού και της Αυστριακής διοίκησης όπου δεν προχώρησε σε συλλήψεις.¹⁵

II. Ο εβραϊκός πληθυσμός στο χώρο του Αιγαίου

Το 1943 οι δύο σημαντικότερες εβραϊκές κοινότητες της Κρήτης αυτή του Ηρακλείου και αυτή των Χανίων αριθμούσε 8 και 27 μέλη αντίστοιχα. Οι εβραίοι του Ηρακλείου συλλαμβάνονται και εκτελούνται ενώ τα 27 άτομα

¹⁴ Καρίνα Λάμψα -Ιακώβ Σιμπή, *«Η διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και τα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της Κατοχής»*, Καπόν, Αθήνα 2012, σ.18-19.

¹⁵ Στο ίδιο, σ.291.

των Χανίων βρίσκουν συνταρακτικό θάνατο προσπαθώντας να διαφύγουν με το πλοίο «Δανάη» το οποίο βύθισαν οι γερμανικές δυνάμεις.

Στην Ρόδο όπου από την αρχή βρίσκονταν υπό ιταλική Κατοχή και μετέπειτα υπό γερμανική, η κοινότητα αριθμούσε 1.700 μέλη τα οποία οδηγήθηκαν με πλοία στον Πειραιά και από εκεί στο στρατόπεδο του Χαϊδαρίου με τελικό προορισμό το στρατόπεδο συγκέντρωσης του Άουσβιτς.¹⁶

III. Οι Εβραίοι της Εύβοιας

Ολοκληρώνοντας η εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας είναι μία από τις αρχαιότερες και πιο οργανωμένες κοινότητες της Ελλάδας και της Ευρώπης. Η πόλη της Χαλκίδας λόγω της ιδιόμορφης θέσης της, καθώς αποτελούσε κόμβο για τις θαλάσσιες μεταφορές μέσω του ευβοϊκού κόλπου προς όλες τις γεωγραφικές κατευθύνσεις συνιστούσε σημαντικό σημείο αναφοράς για την εβραϊκή παρουσία και τις εμπορικές τους συναλλαγές. Όπως αναφέρει και ο Μ. Πιερόν ο εβραϊκός πληθυσμός της Χαλκίδας είχε αφομοιωθεί σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι στη Μακεδονία και στη Θράκη ενώ αποτελούσε ελληνόφωνη εβραϊκή κοινότητα και πλήρως ενσωματωμένη στην ελληνική ζωή, για το λόγο αυτό δεν διέφεραν τα μέλη της από τους υπόλοιπους συμπολίτες της.¹⁷

IV. Παράγοντες που καθόρισαν την τύχη των εβραϊκών κοινοτήτων

Με όλες τις παραπάνω αναφορές για τις εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας αντιλαμβανόμαστε τα κριτήρια που είχαν σημασία για την διάσωση των Εβραίων καθώς αυτά είχαν να κάνουν με την γεωγραφική θέση της κάθε κοινότητας, την ζώνη κατοχής όπου βρίσκονταν, την σχέση μεταξύ Εβραίων και τοπικού πληθυσμού, την οικονομική κατάσταση και

¹⁶ Bernard Pierron, «Οι Εβραίοι στην υπόλοιπη Ελλάδα», *Εβραίοι και χριστιανοί στη νεότερη Ελλάδα*, Πόλις 2004, σ.293.

¹⁷ Στο ίδιο, σ.284.

το μέγεθος αυτών ενώ σημαντικό γεγονός ήταν ο βαθμός αφομοίωσης της κάθε κοινότητας. Ακόμη η στάση των Ελληνικών τοπικών αρχών και η παρουσία αντιστασιακών οργανώσεων διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην αρωγή και στο μέλλον της κάθε κοινότητας.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ : Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Τα παιδιά του Ολοκαυτώματος στη Χαλκίδα

Για την ανάλυση του Ολοκαυτώματος στη Χαλκίδα χρησιμοποίησα ένα συνδυασμό από μαρτυρίες που εστιάζουν στην οπτική γωνία των ανδρών που το 1940 μέχρι το 1950 ήταν παιδιά. Οι εμπειρίες τους εμπεριέχουν γεγονότα των ίδιων, των οικογενειών και των συγγενών τους από τα χρόνια της Κατοχής, στη συνέχεια του διωγμού και της ζωής τους μετά την απελευθέρωση. Ακόμα υπάρχουν και κάποιες μικρές αναφορές στα παιδικά τους χρόνια, πριν από την Κατοχή. Βέβαια πολλά γεγονότα και λεπτομέρειες των πληροφορητών αποτελούν γνώσεις που διάβασαν και έμαθαν στη μετέπειτα ζωή τους από το οικογενειακό τους περιβάλλον.

Η κ.Suleiman χρησιμοποιεί για τα παιδιά αυτά τον όρο "ενάμιση γενιά". Με τον όρο αυτό θέλει να περιγράψει τα παιδιά που επέζησαν του Ολοκαυτώματος και τα οποία ήταν πολύ μικρά σε ηλικία για να έχουν τη δυνατότητα της κατανόησης των ενηλίκων σε σχέση με αυτό που τους συνέβαινε, αλλά αρκετά μεγάλα για να βρίσκονται στην περίοδο του ναζιστικού διωγμού των Εβραίων.¹⁸

¹⁸ Pothiti Hantzroula, «Memory as a Form of Public Sociability of Jewish Child Survivors in Post-war Thessaloniki», *Oral History Forum d' histoire orale*, τομ. 34, 2014. ,σ. 2.

<http://www.oralhistoryforum.ca/index.php/ohf/article/view/573>

I.Η εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας στην προπολεμική περίοδο

Στις αρχές του 1940, η Εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας αριθμούσε 325 άτομα. Οι σχέσεις με τον ντόπιο πληθυσμό ήταν άριστες όπως επίσης παρουσιαζόταν αποχή θρησκευτικών διακρίσεων και φανατισμού. Οι Εβραίοι κατείχαν μερικά από τα μεγαλύτερα εμπορικά καταστήματα της πόλης, ενώ κυρίως ήταν μικροβιοτέχνες, μικροεπαγγελματίες και φανοποιοί και ελάχιστοι υπάλληλοι και εργάτες.¹⁹ Η κύρια πηγή εσόδων της κοινότητας ήταν η λεγόμενη «Πέτσια», δηλαδή η υποχρεωτική εισφορά, που καταβάλλεται από τα μέλη της κάθε εβραϊκής κοινότητας στο ταμείο της, ώστε να αντιμετωπίσει τα πάσης φύσεως λειτουργικά της έξοδα.²⁰ Αξίζει να σημειωθεί ότι ραβίνος της κοινότητας εκείνη την χρονική περίοδο ήταν ο Δαβίδ Μάτσας όπως και ότι προέδρευε ο Σολομών Μάισης.

II. Μαρτυρίες και μνήμες λίγο πριν το ξέσπασμα πολέμου

Ο **Αβραάμ Καταλάν** γεννήθηκε το 1928 στη Χαλκίδα. Με την οικογένειά του ήταν ανάμεσα σε αυτές που εγκατέλειψαν τη Χαλκίδα και πήγαν στα γύρω χωριά της Εύβοιας για να κρυφτούν και να αποφύγουν τη σύλληψη όταν εισέβαλαν οι Γερμανοί στην πόλη. Ο ίδιος τοποθετεί ως αρχή της μαρτυρίας του τα ήρεμα παιδικά του χρόνια στη Χαλκίδα περιγράφοντας τις ασχολίες του, τους φίλους και τις βόλτες με τους

¹⁹ Σωτήρης, Παπαστρατής, «Οι Εβραίοι της Χαλκίδας», *Μέρες του 1943-1944 στην Εύβοια, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση, Χατζηνικολή, Αθήνα 2000*, σ.112.

²⁰ Μαΐρ.Σ, Μάισης, «Τα Οικονομικά της κοινότητας και ο θεσμός της “ΠΕΤΣΙΑ”», *Η ιστορία της εβραϊκής κοινότητας Χαλκίδας από το 586 Π.Χ. έως το 2001 Μ.Χ*, Χαλκίδα 2013, σ.256.

γονείς του. Η οικογένεια του αποτελούνταν από τέσσερα μέλη ενώ οι γονείς του ασκούσαν χειρωνακτικές εργασίες.²¹

«Θυμάμαι, παιδάκι Δημοτικού σχολείου που ήμουν τότε, τις παρέες μου, τα παιχνίδια με τους φίλους μου στις γειτονιές, τα τσακώματά μας, αλλά και τις άλλες στιγμές που ζούσαμε. Κάθε απόγευμα μαζευόμασταν όλα τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια και παίζαμε στους δρόμους, στα στενάκια και τις πλατείες διάφορα παιχνίδια. Η ζωή κυλούσε ανέμελα χωρίς να σκεφτόμαστε τίποτε άλλο εκτός από τα μαθήματά μας και τα παιχνίδια μας. Ακόμη θυμάμαι, κάθε Κυριακή απόγευμα, μας έντυνε η μητέρα μου και όλη η οικογένεια πηγαίναμε στην παραλία. Εκεί καθόμασταν σε ένα καφενείο και βλέπαμε τον κόσμο που έκανε βόλτες πάνω-κάτω. Αυτοί ήταν η μόνη διασκέδαση για τους γονείς μου, μετά μιας εβδομάδας εξαντλητικής δουλειάς και κούρασης.»²²

Ο Μαΐρ Σολομών Μάισης γεννήθηκε στη Χαλκίδα το 1935. Η οικογένειά του ήταν εγκατεστημένη στη Χαλκίδα. Σε ηλικία εννέα ετών βίωσε τη φρίκη των γερμανικών διωγμών, ενώ διέφυγαν μαζί με άλλες οικογένειες στο χωριό Στενή Ευβοίας και στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν στον Άγιο Νικόλαο (Μπούρτζι) Ευβοίας μέχρι την απελευθέρωση. Ο πατέρας του Σολομών ήταν πρόεδρος της εβραϊκής κοινότητας στη Χαλκίδα από το 1930 μέχρι το 1965. Ενώ αφηγείται τα γεγονότα που συνέβησαν πριν από την Ιταλική κατοχή, περιγράφοντας τους φίλους του και το σπίτι του η αφήγησή του πηδάει στην περίοδο γερμανικού διωγμού.

«Θυμάμαι η μητέρα μου είχε κρυμμένο στην αυλή ένα μικρό βαζάκι με χρυσές λίρες που τις είχαμε για ώρα ανάγκης και τις χρησιμοποιήσαμε να

²¹ Συνέντευξη του Αβραάμ Καταλάν στην Δέσποινα Παταρόκα, 13 Ιουλίου 2015.

²² Αβραάμ, Καταλάν «Χαλκίδα η γενέτειρά μου» Αυτοβιογραφικό υλικό, σ.3.

διαφύγουμε αργότερα από τους Γερμανούς.»²³

Ο Λέων Λεβής γεννήθηκε στη Χαλκίδα το 1937. Ο πατέρας του είχε εμπορικό κατάστημα με υφάσματα στο κέντρο της πόλης. Ο ίδιος είχε και άλλη μια αδερφή. Ήταν έξι ετών όταν η οικογένεια του κρύφθηκε στα χωρία της Εύβοιας.²⁴

« Δεν ξέρω αν η επιστήμη δέχεται ότι ένα άτομο μπορεί να θυμάται γεγονότα που συνέβησαν στην ηλικία των τεσσάρων χρόνων του, όμως εγώ θυμάμαι.»²⁵

Περιγράφει με κάθε λεπτομέρεια το χώρο του σπιτιού του, τα μέλη της οικογενείας του και τα συγγενικά του πρόσωπα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο πόλεμος αρχίζει

Ι.Ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος στη Χαλκίδα

Με την κήρυξη του ελληνο-ιταλικού πολέμου, τον Οκτώβριο του 1940 πολλά μέλη της εβραϊκής κοινότητας στρατεύθηκαν.²⁶ Η υπαγωγή της Χαλκίδας στην Ιταλική Διοίκηση έφερε ελπίδα για την τύχη των Εβραίων της κοινότητας, μια και ο Ιταλικός φασισμός δεν τους “κυνηγούσε” και ο Ιταλός στρατιωτικός διοικητής της Ελλάδας Κάρλο

²³ Συνέντευξη του Μαΐρ Σολομών Μάϊση στην Δέσποινα Παταρόκα, 20 Απριλίου 2015.

²⁴ Συνέντευξη του Μηνά Λεβή στην Δέσποινα Παταρόκα, 23 Ιουλίου 2015. Ο κ. Μηνάς Λεβής γεννήθηκε στις 24 Ιουλίου 1944, περιγράφει την ζωή του αδερφού του Λέων Λεβή την περίοδο της γερμανικής Κατοχής στην Χαλκίδα.

²⁵ Λέων, Λεβής «Θυμάμαι...», *Θυμάμαι, η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σ.7.

²⁶ Μαΐρ Σ, Μάϊση « Η Ιταλική και Γερμανική Κατοχή του 1941-1942» *Η ιστορία της εβραϊκής κοινότητας Χαλκίδας από το 586 Π.Χ. έως το 2001 Μ.Χ, Χαλκίδα 2013 σ.292.*

Τζελόζο είχε δηλώσει πως δεν θα τους ενοχλήσει.²⁷

Αξίζει να σημειωθεί πως το γεγονός αυτό έχει μείνει στη μνήμη και των τριών πληροφορητών, όπου ο καθένας από αυτούς μου περιέγραψε πως ακριβώς βίωσε την ημέρα της κήρυξης του ελληνο-ιταλικού πολέμου.

Ο Αβραάμ Καταλάν θυμάται:

« Τότε ήμουν μαθητής του 1ο Δημοτικού σχολείου που βρισκόταν στην Πλατεία Αγοράς. Ήταν Δευτέρα όπου εδώ και χρόνια γινόταν εκεί η λαϊκή αγορά. Ξαφνικά ακούσαμε τη σειρήνα της πόλης να μουγκρίζει και τρομαγμένοι ρωτήσαμε τους δασκάλους μας τι συμβαίνει. Εκείνοι για να μην πανικοβληθούμε μας έδωξαν και μας είπαν να πάμε γρήγορα σπίτια μας. Βγαίνοντας από το σχολείο, αυτό που είδαν τα μάτια μου ήταν τρομερό. Όλος ο κόσμος εκείνη την ώρα, έτρεχε πανικόβλητος στους δρόμους και ρωτούσε τί συμβαίνει. Οι γονείς έτρεχαν στα σχολεία να πάρουν τα παιδιά τους.»²⁸

Ο ίδιος επέστρεψε στο σπίτι του τρομαγμένος, περιγράφοντας στη μητέρα του όλα όσα είδε και άκουσε εκείνη την ημέρα στην Πλατεία Αγοράς.

Ανάλογη αναφορά για τον ίδιο χώρο έχουμε από τον Μαΐρ Σολομών Μάιση, ο οποίος τονίζει ότι την ώρα εκείνη βρισκόταν ως μαθητής στον προαύλιο χώρο του 1ου Δημοτικού σχολείου. Επίσης είχε ανάλογη αντίδραση, καθώς μέσα σε αυτή την κατάσταση πανικού με τα γεγονότα που διαδραματίζονταν τη στιγμή εκείνη, αναστατωμένος επέστρεψε στο

²⁷ Σωτήρης, Παπαστρατής, «Οι Εβραίοι της Χαλκίδας», *Μέρες του 1943-1944 στην Εύβοια, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση*, Χατζηνικολή, Αθήνα 2000, σ.113.

²⁸ Αβραάμ, Καταλάν «Η έναρξη του πολέμου», *Αυτοβιογραφικό υλικό*, σ.4.

σπίτι του.²⁹

*"Θυμάμαι την ημέρα που ήχησαν οι πρώτες σειρήνες στη Χαλκίδα. Ήταν μια Δευτέρα του 1940, στις 10 το πρωί, όπως μου έλεγε αργότερα η μητέρα μου και μου επιβεβαίωνε αυτό που θυμάμαι, ότι δηλαδή εκείνη την ημέρα, το μεσημέρι με τάιζε στο υπόγειο του σπιτιού μας φασολάδα. Θυμάμαι που μου περιέγραψε αργότερα τον πανικό που είχε δημιουργήσει ο ήχος της σειρήνας, στο εβδομαδιαίο παζάρι που γίνονταν στην Αγορά της Χαλκίδας, στα ζώα που υπήρχαν στην Πλατεία και στον κόσμο που έτρεχε αλαφιασμένος."*³⁰

II. Η Χαλκίδα υπό την Γερμανική κατοχή

Ο έλληνο-ιταλικός πόλεμος του 1940 έληξε με την ήττα των Ιταλών με αποτέλεσμα της εισβολή της Γερμανίας στις 6 Απριλίου του 1941 στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό προμήνυε τον κίνδυνο που διέτρεχαν οι εβραϊκές κοινότητες της χώρας. Στις 9 Σεπτεμβρίου 1943 η Ιταλία συνθηκολόγησε και μεγάλη δύναμη του γερμανικού στρατού έφτασε στην πόλη της Χαλκίδας. Η γεωγραφική θέση της Εύβοιας την έκανε απαραίτητη στους Γερμανούς και η βοήθεια των Ταγμάτων Ασφαλείας τους, ήταν σημαντική.³¹ Καθώς οι Γερμανοί θα αναλάμβαναν τη διοίκηση της Εύβοιας άλλαζε και το σκηνικό της πόλης για τους Χριστιανούς και πιο πολύ για την εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας όπου βρίσκονταν σε μεγάλο κίνδυνο.

Όπως περιγράφει στη μαρτυρία του ο Αβραάμ Καταλάν, θυμάται,

²⁹ Συνέντευξη του Μαΐρ Σ. Μάιση στη Δέσποινα Παταρόκα, 20 Απριλίου 2015.

³⁰ Λέων, Λεβής, «Θυμάμαι...», Η ιστορία ενός διωγμού, Χαλκίδα 2000, σ.7-8.

³¹ Σωτήρης, Παπστρατής «Τάγματα Ασφαλείας και Γερμανοί», *Οι Εβραίοι της Χαλκίδας», Μέρες του 1943-1944 στην Εύβοια, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση, Χατζηνικολή, Αθήνα 2000, σ.63.*

«όταν άρχισαν οι βομβαρδισμοί στη Χαλκίδα με το σφύριγμα της σειρήνας, ο κόσμος έτρεχε σαν τρελός να κρυφτεί, όπου νόμιζε ότι θα ήταν πιο ασφαλής. Καταφύγια δεν υπήρχαν. Μόνο μερικές αποθήκες και υπόγεια μαγαζιών ή σπιτιών.»³²

Ανάλογη αναφορά υπάρχει από τον Μηνά Λεβή που όπως τονίζει το σημείο όπου τοποθετείται περίπου η μνήμη του και οι εικόνες που θυμάται αρχίζουν την περίοδο του διωγμού.³³

Ο Μαΐρ Σολομών Μάισης μιλάει για τις συζητήσεις των γονιών του όπου θυμάται να σχολιάζουν την είσοδο των Γερμανών στη Χαλκίδα. Υποστηρίζει ότι η θέση του πατέρα του ως πρόεδρος της εβραϊκής κοινότητας τότε είχε καθοριστικό ρόλο για την τύχη της δικής του οικογένειας αλλά και πολλών άλλων της κοινότητας καθώς αποσπούσε πληροφορίες από τους αντάρτες.³⁴

III. Οι πληροφορίες της κοινότητας για τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης

Με την ήττα της Ελλάδας γεννήθηκε αμέσως ο φόβος για την τύχη των Εβραίων. Δεν ήταν βέβαια γνωστά τα τερατώδη εγκλήματα του χιτλερισμού σε βάρος ομόθρησκών τους, τα κρεματόρια και οι εξοντώσεις. Οι πληροφορίες για την ζωή των Εβραίων στην κατεχόμενη Ευρώπη ήταν

³² Αβραάμ, Καταλάν, «Η γερμανική Κατοχή – ο διωγμός» Αυτοβιογραφικό υλικό, σ.5.

³³ Λέων, Λεβής, «Θυμάμαι», *Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σ.9.

³⁴ Συνέντευξη του Μαΐρ Σ. Μάιση στην Δέσποινα Παταρόκα, 20Απριλίου 2015.

δυσοίωνες.³⁵ Οι πληροφορητές επεξεργάζονται και παρουσιάζουν, συζητήσεις και πληροφορίες για τους ομόθρησκους της Θεσσαλονίκης εμπλουτισμένες με γνώσεις που απέκτησαν αργότερα για τα γεγονότα αυτά.

Ο Μαΐρ Σ. Μάισης αναφέρεται στις συζητήσεις των γονιών του για την τύχη των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, ενώ τονίζει ότι είχαν μάθει λίγες πληροφορίες, αυτές που άφηναν να μαθευτούν λόγω και της μεγάλης απόστασης.³⁶ Επιπλέον πληροφορίες για τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης αντλούμε από τα λόγια του Αβραάμ Καταλάν που τότε ήταν περίπου 13 ετών.

*«Αφού πέρασαν αρκετοί μήνες μία μέρα μάθαμε ότι στη Θεσσαλονίκη άρχισαν να μαζεύουν τους Εβραίους για να τους στείλουν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Είχαμε ακούσει ότι τα ίδια έκαναν και σε άλλα κράτη της Ευρώπης, από όπου πέρασαν. Ξέραμε ότι κανείς δεν θα γύριζε από τα στρατόπεδα διότι εκεί τους βασάνιζαν με τον πιο σκληρό τρόπο, μέσα στο κρύο και τα χιόνια, με ξύλο, πείνα και σκληρή δουλειά».*³⁷

Παρακάτω πληροφορούμαστε την μαρτυρία του Μηνά Λεβή που αποτελεί μία μεταμνήμη, δηλαδή μία επίκτητη πληροφορία από εμπειρίες που έζησαν οι δικοί του άνθρωποι και του την μετάδωσαν με μορφή ιστορικής περιγραφής των γεγονότων που έζησαν.³⁸

³⁵ Σωτήρης, Παπαστρατής, *«Οι Εβραίοι της Χαλκίδας», Μέρες του 1943-1944 στην Εύβοια, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση, Χατζηνικολή, Αθήνα 2000, σ.113.*

³⁶ Συνέντευξη Μαΐρ Σ. Μάισης στην Δέσποινα Παταρόκα, 20Απριλίου 2015. Επίσης: «Για την τύχη των Εβραίων της Θεσσαλονίκης διάβασα αργότερα όπως και για άλλες πληροφορίες που μου ήταν δύσκολο να κατανοήσω στην ηλικία που βρισκόμουν.»

³⁷ Αβραάμ, Καταλάν, *« Η γερμανική Κατοχή – ο διωγμός», Αυτοβιογραφικό υλικό, σ.6.*

³⁸ Pothiti Hantzaroula, «Memory as a Form of Public Sociability of Jewish Child Survivors in Post-war Thessaloniki», *Oral History Forum d'histoire orale*, τομ. 34, 2014, σ.11.

«Μετά από χρόνια ρωτούσα τον πατέρα μου γιατί μείναμε στα σπίτια μας αφού υπήρχαν Γερμανοί στρατιώτες στη Χαλκίδα έστω και με ιταλική Κατοχή. Μου απαντούσε ότι φαινόταν ότι θα είχαμε την ίδια τύχη με τους υπόλοιπους συμπολίτες μας. Τίποτα δεν διέγραφε εκείνη την εποχή τι θα επακολουθήσει. Κάτι άκρες μέσες μαθαίναμε αλλά όλα ήταν συγκεχυμένα και μιλούσαν κυρίως για κακομεταχείριση και όχι για αφανισμό.»³⁹

IV. Τα αντιεβραϊκά μέτρα στη Χαλκίδα

Μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1943 όταν η Χαλκίδα βρισκόταν υπό ιταλική κυρίως διοίκηση τα μέτρα εναντίων των Εβραίων δεν είχαν εφαρμοστεί ενώ ούτε τα καταστήματα των εβραϊκών οικογενειών είχαν κλείσει. Τον Οκτώβριο του 1943 μετά την συνθηκολόγηση της Ιταλίας εκδίδεται και η πρώτη διαταγή στις 4 Οκτωβρίου του ίδιου έτους από τον ανώτατο αρχηγό ταγμάτων της ασφάλειας και αστυνομίας της Ελλάδος, Jurgen Joseph Stroop, γραμμένη στα ελληνικά και στα γερμανικά και αποστέλλεται στην νομαρχία, στο δήμο και στις κοινότητες της Χαλκίδας όπου φθάνει στις 16-10-1943 και τοιχοκολλείται στα κεντρικότερα μέρη τις πόλεις. Σύμφωνα με την διαταγή καλούνται άμεσα όλα τα μέλη της κοινότητας να σπεύσουν να παρουσιαστούν στις υπηρεσίες του δήμου και να υπογράψουν αυτοπροσώπως υπεύθυνες δηλώσεις με τα προσωπικά

<http://www.oralhistoryforum.ca/index.php/ohf/article/view/573>

Η Marianne Hirsch χρησιμοποιεί τον όρο «postmemory» (μεταμνήμη) για να περιγράψει τη δομή της διαγενεακής μετάδοσης της τραυματικής γνώσης. Η μετα-μνήμη είναι η σχέση της γενιάς αυτών που τις βίωσαν, που προηγήθηκαν. Αυτές τις εμπειρίες «τις θυμούνται» με τη μορφή ιστοριών, εικόνων και συμπεριφορών. Βλ. Hantzaroula, «Memory as a Form of Public Sociability of Jewish Child Survivors in Post-war Thessaloniki».

³⁹ Λέων, Λεβής, «Συννεφιάζει...», *Θυμάμαι - Η ιστορία ενός διωγμού, Χαλκίδα*, 2000, σ.18-19.

τους στοιχεία.⁴⁰

⁴⁰ Ελευθέριος Μ, Ιωαννίδης «Τα γεγονότα και τα τεκμήρια», *Τεκμήρια για την ιστορία της Ισραηλιτικής Κοινότητας Χαλκίδος κατά την περίοδο της Κατοχής. Από τα αρχεία του Δήμου Χαλκιδέων*. από (επιμ) Δημήτριος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Χαλκίδα 2013, σ.13.

ΔΙΑΤΑΓΗ

1) Άπαντες οί είς τήν περιοχὴν Γερμανικῆς Διοικήσεως εὐρισκόμενοι Ἑβραῖοί ὀφείλουν νὰ μεταβοῦν ἀνυπερθέτως εἰς τὰς μονίμους κατοικίας των, ὅπου παρέμεινον τὴν 1—6—1943.

2) Ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς Ἑβραίους νὰ ἐγκαταλείπουν τὴν μόνιμον κατοικίαν των ἢ νὰ ἀλάσσουν κατοικίαν.

3) Οἱ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ προάστεια εὐρισκόμενοι Ἑβραῖοί ὑποχρεοῦνται ὅπως προσερχόμενοι ἐντὸς 5 ἡμερῶν εἰς τὴν ἐβραϊκὴν θρησκευτικὴν κοινότητα Ἀθηνῶν, ἐγγραφοῦν εἰς τὰ ἐκεῖ μητρώα. Κατὰ τὴν ἐγγραφὴν ὀφείλουν νὰ δηλώσουν τὴν μόνιμον κατοικίαν των. Εἰς τὰς ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν περιοχὰς ἢ δὴλωσις πρέπει νὰ διενεργηθῆ εἰς τὰ ἀρμόδια ἑλληνικὰ δημοτικά ἢ κοινοτικά γραφεῖα.

4) Ἑβραῖοι, μὴ συμμορφούμενοι πρὸς τὰς διαταγὰς ταύτας, θὰ τυφεκίζονται. Μὴ Ἑβραῖοι, οἱ ὅποιοι ἀποκρύπτουν Ἑβραίους, παρέχουν αὐτοῖς καταφύγιον ἢ βοηθοῦν αὐτοὺς, ὅπως δρατετεύουσιν, θὰ μεταφέρονται εἰς στρατόπεδα συγκεντρώσεως ἐφ' ὅσον δὲν ἐπιβάλλεται εἰς αὐτοὺς ἔτι βαρύτερα ποινὴ.

5) Οἱ ξένης ὑπηκοότητος Ἑβραῖοί ὀφείλουν νὰ παρουσιαθοῦν τὴν 18—10—1943 καὶ ὥραν 8ην εἰς τὴν ἐβραϊκὴν θρησκευτικὴν κοινότητα Ἀθηνῶν καὶ ἐγγραφοῦν ἐκεῖ, ὑποβάλλοντες τὰ πιστοποιητικὰ τῆς ὑπηκοότητός των. Ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν ἢ δὴλωσις θὰ γίνεται πρὸς τὰς ἀνωτέρω μνημονευόμενας ἑλληνικὰς ἀρχὰς.

6) Ἡ ἐβραϊκὴ θρησκευτικὴ κοινότης Ἀθηνῶν ὀρίζεται, μὲ ἄμεσον ἰσχύν, ὡς μὴ ἀντιπρόσωπος τῶν συμφερόντων ὄλων τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἑβραίων. Αὕτη ὀφείλει νὰ καταρτίσῃ ἀνευ ἀναβολῆς συμβούλιον γερόντων καὶ νὰ ἐπιληφθῆ τῆς δράσεώς της. Περαιτέρω ὁδηγία δοθήσονται ἐν δέοντι χρόνῳ.

7) Μετὰ τὴν ἐγγραφὴν ἅπαντες οἱ ὑπερβαίνοντες τὸ 14ον ἔτος τῆς ἡλικίας των ἄρρενες Ἑβραῖοί ὀφείλουν νὰ παρουσιάζονται ἡμέραν παρ' ἡμέραν εἰς τὰς ἄνω ἀναφερομένας ὑπηρεσίας.

8) Ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς Ἑβραίους νὰ διέρχονται ἀπὸ τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς δημοσίας πλατείας ἀπὸ τῆς 17.00 μέχρι τῆς 07.00 ὥρας.

9) Ἐμιστάται ἢ προσοχὴ τῶν ἑλληνικῶν ἀστυνομικῶν ἀρχῶν ὅπως ἐλέγχουν αὐτιμότατα τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἄνω διαταγῆς καὶ συλλαμβάνουν πάραντα τοὺς παραβαίνοντας αὐτὴν Ἑβραίους ἢ τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα τὰ ὅποια ὑποβοηθοῦν αὐτοὺς ὅπως παραβοῦν τὴν διαταγὴν αὐτήν.

10) Ἑβραῖος ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς διαταγῆς ταύτης θεωρεῖται πᾶς ὅστις κατάγεται ἐκ τριῶν τοῦλάχιστον Ἑβραίων τὴν φυλὴν προπατόρων, χωρὶς ἐν προκειμένῳ νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν τὸ θρησκευμα, εἰς τὸ ὅποιον οὗτος ἀνήκει νῦν.

Ἐν Ἀθήναις τῆ 4 Ὀκτωβρίου 1943

Ὁ Ἀνώτατος Ἀρχηγὸς τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας
καὶ τῆς Ἀστυνομίας Ἑλλάδος

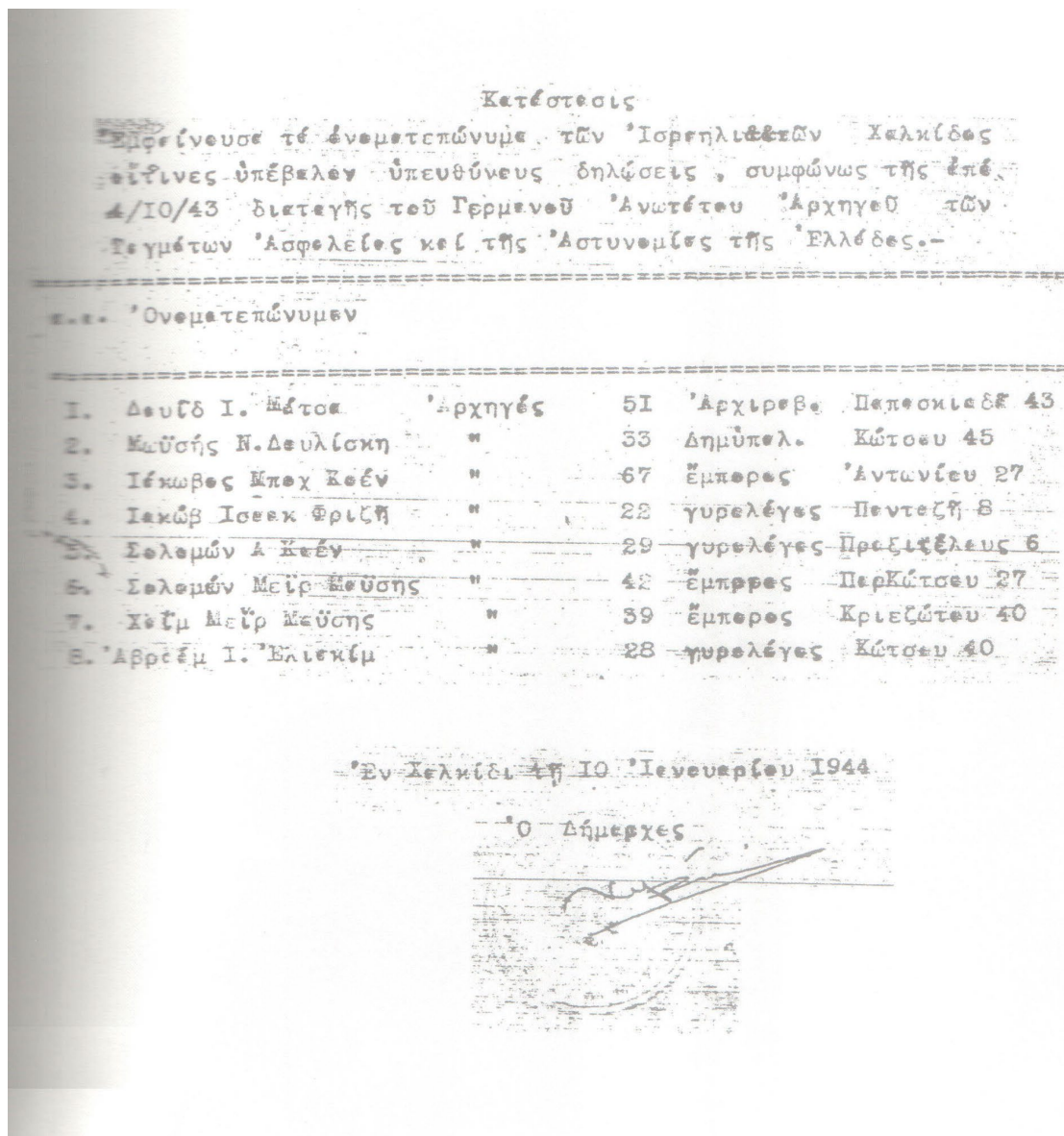
(ὑπογρ.) **ΣΤΡΟΟΠ**

Διοικητὴς Ταξιαρχίας Ταγμάτων Ἀσφαλείας
καὶ ὑποστράτηγος τῆς Ἀστυνομίας

Στις 19-10-1943 προσήλθαν πέντε οικογένειες Εβραίων και τρία μεμονωμένα άτομα και υπέβαλαν τις απαιτούμενες δηλώσεις.⁴¹ Από τα 238 μέλη, όπως φανερώνουν οι καταστάσεις για την περίοδο εκείνη, μόνο 8 οικογένειες που απαρτίζονταν από 21 άτομα διέμεναν τότε στη Χαλκίδα καθώς τα γεγονότα που διαδραματίζονταν με την άφιξη της γερμανικής διοίκησης οδήγησε ένα μεγάλο αριθμό εβραϊκού πληθυσμού να διαφύγουν στα χωριά της Εύβοιας για να προστατευτούν. Οι άρρενες των οικογενειών που αναγράφηκαν έχοντας υπερβεί το 14 έτος της ηλικίας τους έπρεπε να παρουσιάζονται αρχικά μέρα παρά μέρα και στη συνέχεια ανά διήμερο στο δημαρχείο και να δίνουν το παρόν.⁴²

⁴¹ Στο ίδιο, σ. 31.

⁴² Στο ίδιο, σ.14.

2. ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Μ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ – ΤΕΚΜΗΡΙΟ 8/ 1. Κατάσταση πέντε οικογενειών και τριών μεμονωμένων ατόμων με τα στοιχεία τους, οι οποίοι δίνουν το παρόν στο Δήμο Χαλκίδας.

Στις 10-1-1944 κοινοποιείται διαταγή από την νομαρχία Ευβοίας με απόφαση του στρατιωτικού διοικητή Ελλάδος σχετικά με την τύχη των εβραϊκών περιουσιών. Στις 12-1-1944 η νομαρχία εκδίδει διαταγή που αφορά τον εγκατεστημένο Εβραϊκό πληθυσμό και τα στοιχεία τους.⁴³Ο

⁴³ Ελευθέριος Μ. Ιωαννίδης, «Τα γεγονότα και τα τεκμήρια», Τεκμήρια για την ιστορία της Ισραηλιτικής Κοινότητας Χαλκίδος κατά την

Δήμαρχος Χαλκιδέων απευθύνεται στον αρχιραββίνο της κοινότητας Δαβίδ Μάτσα και ζητάει να τους στείλει την κατάσταση όλων των μελών της κοινότητας και τα στοιχεία τους.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ
Εν Χαλκίδι τῆ 12.1.44 194

ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΕΥΒΟΙΑΣ
Διεύθυνσις
Τμήμα

Προίησις: 103 113-1-44

Αριθ. πρωτ. 168

13117994

Πρὸς
Τόν κ. Δήμαρχον Χαλκιδέων

Ἐνταῦθα

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ 67έ.ε ἀναφορὰν ὑμῶν, ὑπομιμνήσκουσα τῆς ὑπ' ἀριθ 71/7.1.44 καὶ 114/10.1.44 ἡμετέρας διαταγὰς καὶ παρακαλοῦμεν καὶ αὐτεῖς ὅπως ὑποβάλητε τῇ Νομαρχίᾳ μέχρι τῆς 20ης τρέχοντος μηνὸς καταστάσεις, τῶν ἐν τῷ Δήμῳ ὑμῶν δηλωθέντων Ἑβραίων περιεχοῦσας τὰ ἑξῆς στοιχεῖα:

Ὄνοματεπώνυμον, χρονολογία γεννήσεως, ἐπάγγελμα, τόπον κατοικίας, ἀριθμὸν οἰκίας, καὶ γνωσθητε πόσοι ἐξ αὐτῶν ἐξακολουθῶσι ἔτι δίδοντες τὸ παρὸν ἀνά διήμερον συμφώνως πρὸς τὸ διατάξεις τῆς ἀπὸ 4-10-43 διαταγῆς τοῦ Γερμανοῦ Ἀνωτάτου Ἀρχηγοῦ τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας καὶ τῆς Ἀστυνομίας Ἑλλάδος.

Ὁ Νομάρχης
ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡ. 114. Διαμὸς

Ἐν Χαλκίδι σήμερον

Θ.Β.

3. ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Μ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ – ΤΕΚΜΗΡΙΟ 16/ 1. Η διαταγή προς τον αρχιραββίνο της εβραϊκής κοινότητας κ. Δαβίδ Μάτσα ζητώντας την κατάσταση με τα εγκατεστημένα μέλη της κοινότητας.

περίοδο της Κατοχής. Από τα αρχεία του Δήμου Χαλκιδέων, Τεκμήριο 16 από (επιμ) Δημήτριος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Χαλκίδα 2013, σ.15.

Στις 14-1-1944 ο αρχιραββίνος αποστέλλει την κατάσταση των Εβραίων από το 1941 και μετά, η οποία τοιχοκολλείται σε όλα τα σημεία της πόλης. Στη συνέχεια ακολουθεί μία σειρά από διατάξεις που αφορούν την κατάσταση με την οποία θα παρουσιάζονταν τα μέλη της κοινότητας στις αρμόδιες υπηρεσίες του δήμου. Στις τελευταίες καταστάσεις φαίνεται να υπογράφει μόνο ο αρχιραββίνος Δαβίδ Μάτσας και ο τότε πρόεδρος της εβραϊκής κοινότητας Σολομών Μάϊσης.⁴⁴ Στη Χαλκίδα παρέμειναν κάποια άτομα μεγάλης ηλικίας οι οποίοι δεν εκτοπίστηκαν.

«Θυμάμαι ότι δεν φόρεσα το κίτρινο αστέρι ούτε σημαδεύτηκαν τα Εβραϊκά καταστήματα μόνο ο πατέρας μου είχε μείνει πίσω για να τακτοποιήσει το μαγαζί και να φυλάξει κάποια εμπορεύματα σε χριστιανικά μαγαζιά, ενώ αργότερα παρέδωσε τα κλειδιά στη νομαρχία.»⁴⁵

Στις 14 Ιανουαρίου ο οικονομικός έφορος Χαλκίδας διαβιβάζει στο δήμαρχο της πόλης έγγραφο όπου του ζητάει να ορίσει αντιπρόσωπο για την σφράγιση των εβραϊκών καταστημάτων και σπιτιών της Χαλκίδας ενώ επιθυμεί την καταβολή των κλειδιών αυτών στην νομαρχία.⁴⁶ Παράλληλα η Γερμανική Διοίκηση ζητούσε να της αναφέρουν τα άτομα που χωρίς άδεια της Νομαρχίας είχαν εγκατασταθεί σε εβραϊκά καταστήματα και σπίτια. Σε πολλά από τα εβραϊκά σπίτια είχαν εγκατασταθεί άγνωστα άτομα από χωριά της Εύβοιας, χωρίς άδεια, γεγονός που δημιούργησε προβλήματα σε οικογένειες που επέστρεψαν στα σπίτια τους μετά το τέλος του πολέμου και επιθυμούσαν να τους αποδοθούν τα περιουσιακά τους στοιχεία.

⁴⁴ Στο ίδιο, σ.15-16.

⁴⁵ Συνέντευξη Μαΐρ Σ. Μάϊση στην Δέσποινα Παταρόκα, 20 Απριλίου 2015.

⁴⁶ Ελευθέριος Μ, Ιωαννίδης, «Τα γεγονότα και τα τεκμήρια», *Τεκμήρια για την ιστορία της Ισραηλιτικής Κοινότητας Χαλκίδος κατά την περίοδο της Κατοχής. Από τα αρχεία του Δήμου Χαλκιδέων, Τεκμήριο 21/22* από (επιμ) Δημήτριος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Χαλκίδα 2013, σ.80-82.

Όπως αναφέρει ο Λέων Λεβής:

«Θυμάμαι τον πατέρα μου να γυρίζει από την Αθήνα που είχε πάει για προμήθειες του μαγαζιού μας. Εκεί έμαθε πληροφορίες για την τύχη των Εβραίων της υπόλοιπης Ελλάδας και αμέσως οργάνωσε την διαφυγή μας.»⁴⁷

Ο Αβραάμ Καταλάν τονίζει ότι είχε διαφύγει πολύ πιο νωρίς με την οικογένειά του από το φθινόπωρο του 1943 φοβούμενος τις διώξεις.⁴⁸

Τόσο η οικογένεια του Αβραάμ Καταλάν όσο και η οικογένεια του Λέων Λεβή δεν υπέγραψαν στις καταστάσεις της γερμανικής διοίκησης παρά μόνο η οικογένεια του Μαΐρ Σ. Μάισης.

⁴⁷Λέων, Λεβής «Συννεφιάζει», *Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000,σ.21

⁴⁸ Συνέντευξη του Αβραάμ Καταλάν στην Δέσποινα Παταρόκα, 13 Ιουλίου 2015.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΔΗΛΩΣΙΣ

Τοῦ _____

Ὁ ὑπογεγραμμένος Σολομών Μάϊρ Μάϊση δηλῶ ὑπευθύνως καὶ ἐν νουθεσίᾳ τῶν ἀνεπειῶν τοῦ Νόμου περὶ ψευδοῦς δηλώσεως, διαμένω ἐν Χαλκίδι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πάροδοι Κλέων ἀριθμὸς 27 καὶ ὅτι ἡ οἰκογένειά μου ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν κάτωθι μελῶν:

Αἰ. ἀριθ.	Ὄνοματεπώνυμον	Βαθμὸς συγγενείας	Ἡλικία	Ἐπάγγελμα	Παρατηρήσεις
1/	κηδεῖον Σολομών	Ἀρκαδιῶς	42	ἔμπορος	-
2/	μαῖση Πούτα	ζυζυγῆ	35	οἰκιστὴν	
3/	μαῖση Δέσσα	δυγαμῆ	41	παιδῆγμα	
4/	μαῖση Μάριος	υἱὸς	9	μαθητὴς	
5/	μαῖση Τανίος	5	4		
6/	Κατωθενὴ Λαματῆς	νεμερῆ	21	οἰκιστὴν	
<p>Ὁ Σολομών Μ. Ιωαννιδῆς 14 Οκτωβρίου 1943 ὁ Σολομών Μάϊση</p>					

4. ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Μ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ – ΤΕΚΜΗΡΙΟ 8/8. Υπεύθυνη δήλωση σου Σολομών Μάϊρ Μάϊση με τα μέλη και τα στοιχεία της οικογένειας του, όπου υπογράφει στην κατάσταση της γερμανικής διοίκησης..

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η αλληλεγγύη προς Εβραίους κατά τη διάρκεια της Κατοχής

I. Η βοήθεια προς την εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας

Μέσα από τις καταθέσεις των πληροφορητών και των γραπτών μαρτυριών τους παρουσιάζονται μία σειρά από πρόσωπα, οργανώσεις αλλά και φορείς

που αναμφίβολα συνέβαλαν στην διάσωση ενός μεγάλου αριθμού μελών της εβραϊκής κοινότητας της Χαλκίδας.

Το ΕΑΜ/ΕΛΛΑΣ με προκήρυξη του που κυκλοφόρησε λίγες μέρες μετά την πτώση της Ιταλίας, κάλεσε όλο τον λαό της Χαλκίδας και της Εύβοιας να προσφέρουν κάθε βοήθεια στους Εβραίους συμπολίτες τους. Το ΕΑΜ ήταν υπεύθυνο για την άμεση απομάκρυνση όλων των Εβραίων από τη Χαλκίδα και τη μεταφορά τους στα χωριά της Εύβοιας. Πολλοί από αυτούς που είχαν καταφύγει στα χωριά της Εύβοιας έφυγαν αργότερα από τους Τσακαίους για την Μέση Ανατολή και το Τελ Αβίβ με την βοήθεια του ΕΑΜ.⁴⁹

Ανάλογη αναφορά για την αρωγή προς τα μέλη της κοινότητας υπήρχε για τον Σωτήρη Παπαστρατή ο οποίος την περίοδο της Κατοχής υπήρξε υπεύθυνος της Υπηρεσίας Αποστολών Εξωτερικού του ΕΑΜ. Αξίζει να σημειωθεί για το έργο του, ότι το 1989 στο δημαρχείο της Αθήνας το κράτος του Ισραήλ του απένειμε το δίπλωμα και το μετάλλιο με τίτλο « Δικαίου των Εθνών»⁵⁰

Ο Πρέσβυς κ. Γκιλμπόα επιδίδει το δίπλωμα του Δικαίου των Εθνών στον κ. Σωτήρη Παπαστρατή

⁴⁹ Σωτήρης, Παπαστρατής, «Οι Εβραίοι της Χαλκίδας», *Μέρες του 1943-1944 στην Εύβοια, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση*, Χατζηνικολή, Αθήνα 2000, σ.133.

⁵⁰ Στο ίδιο, σ.112-123.

« Ο κ. Σωτήρης Παπαστρατής μας συγκέντρωσε όλους κοντά στο καΐκι και μας έδωσε τις τελευταίες οδηγίες και ευχές για ένα καλό ταξίδι και καλή αντάμωση όταν ελευθερωθεί η πατρίδα μας. Ένας ένας που πηδούσε στο καΐκι με τα μπαγκάζια του τον αγκάλιαζε και τον φίλαγε καθώς και τους άλλους αντάρτες με μάτια βουρκωμένα από χαρά που φεύγαμε να σωθούμε αλλά και από λύπη που φεύγαμε από την πατρίδα μας κάτω από τέτοιες συνθήκες»⁵¹

Ακόμα μία εξέχουσα προσωπικότητα με ευεργετικό ρόλο στη διάσωση των Εβραίων ήταν ο Μητροπολίτης Γρηγόριος «Πλειαθός» ο οποίος αψηφώντας τον κίνδυνο για την ζωή του φύλαξε τα ιερά σκεύη των Εβραίων που του εμπιστεύτηκε ο ραβίνος και πρόεδρος της κοινότητάς τους.⁵²

Από τα όργανα της χωροφυλακής ο υπομοίραρχος Οικονομίδης και κάποια άλλοι βοήθησαν τα μέλη της κοινότητας, με την χορήγηση πλαστών ταυτοτήτων με χριστιανικά ονόματα για την ασφαλέστερη μετακίνηση τους, αν και στην παρούσα φάση οι Γερμανοί με την βοήθεια των καταδοτών μπορούσαν να ανακαλύψουν τα λιγοστά άτομα που είχαν παραμείνει στη πόλη.⁵³

Μέσα στα πρόσωπα που πρόσφεραν βοήθεια στον εβραϊκό πληθυσμό περιλαμβάνονται και αρκετές χριστιανικές οικογένειες και μεμονωμένα άτομα όπου με κίνδυνο τη ζωή τους έκρυψαν στα σπίτια τους ένα μεγάλο αριθμό Εβραίων. Ακόμη ένα μεγάλο μέρος των χριστιανών εμπόρων της

⁵¹ Αβραάμ, Καταλάν, «Με το καΐκι για την Τουρκία», Αυτοβιογραφικό υλικό, σ.19.

⁵² Σωτήρης, Παπαστρατής, «Οι Εβραίοι της Χαλκίδας», *Μέρες του 1943-1944 στην Εύβοια, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση*, Χατζηνικολή, Αθήνα 2000, σ 116.

⁵³ Στο ίδιο, σ. 113-114.

Χαλκίδας διαφύλαξαν τα εμπορεύματα των εβραϊκών καταστημάτων μέχρι την απελευθέρωση και τα παρέδωσαν άθικτα μετά στους Εβραίους εμπόρους, δείχνοντας τιμότητα.

Στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι σκόπιμο να γίνει αναφορά στα άτομα που κατέδωσαν αλλά και φέρθηκαν ανήθικα στα μέλη της εβραϊκής κοινότητας. Ένας μεγάλος αριθμός των εμπόρων οι οποίοι είχαν φυλάξει στα μαγαζί τους εμπορεύματα, δεν τα επέστρεψαν ενώ αρνήθηκαν ότι τους τα παρέδωσαν οι Εβραίοι συμπολίτες τους. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα καταδότη είναι η περίπτωση του Παναγιώτη Ρωμανού ο οποίος ήταν χριστιανός έμπορος της Χαλκίδας και η οικογένεια του Λέων Λεβή του είχε εμπιστευτεί τη φύλαξη ενός μέρους των εμπορευμάτων από το μαγαζί τους και ο ίδιος πρόδωσε το μέρος που είχαν κρυφθεί για να τα καταχραστεί.

«Ο πατέρας μου τον μήνυσε, έγινε το δικαστήριο και καταδικάστηκε. Δεν θυμάμαι την ποινή που του επιβλήθηκε αλλά δεν έχει καμία σημασία. Άλλωστε δεν ήταν αυτός ο σκοπός του πατέρα μου, ούτε αυτός της αποζημίωσης. Έπρεπε να μάθει ο κόσμος το ποιόν αυτού του ανθρώπου. Το έμαθε και τον τιμώρησε όπως ξέρει, με τον χειρότερο τρόπο, με την απομόνωση και την περιφρόνηση.»⁵⁴

Ακόμη ένα περιστατικό προδοσίας παρουσιάζεται από το ιδιόχειρο κείμενο του Ιακώβ .Λ. Μόσκοβιτς, αδερφού της Μέντη Μόσκοβιτς, ο οποίος εξιστορεί τα γεγονότα που βίωσε η οικογένεια του στο χωριό Στρώπωνες το Μάρτιο του 1944. Περιγράφει την διαφυγή τους από την Θεσσαλονίκη στην Αθήνα και την μεταφορά τους στο χωριό Στενή και στην συνέχεια Στρώπωνες όπου κρυβόντουσαν όλο το χρόνο από τους Γερμανούς. Αναφέρει ότι η αδερφή του Μέντη, ήταν τότε 17 στα 18 και

⁵⁴ Λέων, Λεβής, «Μετά την καταγίδα» , *Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σ.96-97.

έκανε τη δασκάλα στο χωριό για να μην αντιληφθεί κανείς την ταυτότητα τους. Το Μάρτιο του 1944 οι Γερμανοί μπλόκαραν το χωριό και κάποιος δοσίλογος τους ειδοποίησε για την οικογένεια του.

«Έπιασαν τους γονείς μου και τη Μέντη. Τους μετέφεραν στα γραφεία της κομαντατούρ του χωριού. Εμένα δεν με πήραν, διότι ήμουν λεπτός και χώρεσα κάτω από το κρεβάτι στο δωμάτιο που μέναμε. Γερμανός διοικητής ήταν ο ταγματάρχης Μπέρνερ ή κάπως έτσι ήταν τ' όνομά του των Ελληνικών ταγμάτων ασφαλείας είχε τους αξιωματικούς Γενεράλη και Λέρτα. Από την πρώτη στιγμή της σύλληψης της Μέντη, την υπέβαλαν σε αφάνταστα μαρτύρια όλη την νύκτα. Αφού την βίασαν και μετά από έναν άγριο ξυλοδαρμό, τελικά, μισό πεθαμένη την σούβλισαν με ένα ξύλο από τα γεννητικά της όργανα και την πέταξαν γυμνή από τον εξώστη του σπιτιού στην πλατεία. Ο πατέρας μου μετά το περιστατικό αυτό τρελάθηκε και έμεινε τρελός για όλη του την ζωή και αυτός ήταν ο λόγος που οι Γερμανοί φεύγοντας δεν πήραν τους γονείς μου μαζί τους.

Έκτοτε μεταφέραμε τον πατέρα μου από το ένα τρελοκομείο στο άλλο, έως ότου στις 15 Δεκεμβρίου του 1968 πέθανε στο Ισραήλ. Μόλις οι Γερμανοί έφυγαν ο παπάς του χωριού μετέφερε το σώμα της Μέντη και το έθαψε στο νεκροταφείο του χωριού. Με την απελευθέρωση και με πρωτοβουλία του Ραββίνου κ. Μενασέ Ζ. Κοέν, μετέφεραν τα λείψανα της και τα έθαψαν στο Εβραϊκό Νεκροταφείο, όπου είναι και το μνημείο της.⁵⁵

Η τραγική αυτή ιστορία της 18χρονης δασκάλας Μέντη Μόσκοβιτς περιγράφεται μέσα από τα λόγια του αδερφού της και στο βιβλίο της Καρίνα Λάμψα και του Ιακώβ Σιμπή, «Η Διάσωση», καθώς αποτελεί μία χαρακτηριστική περίπτωση καταδόσεως. Ακόμη αναφέρεται η περιπέτεια της οικογένειας Μόσχοβιτς, η αποδρασή τους από το γκέτο της

⁵⁵ Όλο το χρονικό περιγράφεται από ένα ιδιόχειρο κείμενο του Ιακώβ. Λ. Μόσκοβιτς. 1943-1944 .Τραγικές μνήμες. Μαΐρ. Σ. Μάιση.

Θεσσαλονίκης, το τεράστιο χρηματικό ποσό που έδωσαν στο μηχανοδηγό των σιδηροδρόμων για να τους μεταφέρει στην Αθήνα, η παραμονή τους στο σπίτι του θείου τους και η φυγάδευσή στην Εύβοια με την βοήθεια του ΕΑΜ όταν η Αθήνα πέρασε στα χέρια των Γερμανών.⁵⁶

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η περιπέτεια του εβραϊκού πληθυσμού κατά την περίοδο την γερμανικής Κατοχής και η απόδραση από την Εύβοια

Ι.Η διαφυγή των Εβραίων

Καθώς τον Οκτώβριο του 1943 η γερμανική διοίκηση εγκαθίσταται στη Χαλκίδα αναλαμβάνουν εξ ολοκλήρου την διοίκηση της πόλης, δημιουργώντας μια ικανή στρατιωτική δύναμη και μια σειρά από διατάγματα για την εβραϊκή κοινότητα. Με τα γεγονότα αυτά διαφαινόταν δυσοίωνο το μέλλον της εβραϊκής κοινότητας καθώς τα γεγονότα των ομόθρησκων της Θεσσαλονίκης αλλά και της υπόλοιπης Ευρώπης με τον εκτοπισμό της εβραϊκής παρουσίας είχαν γίνει ήδη γνωστά, οδηγώντας το μεγαλύτερο εβραϊκό πληθυσμό στη διαφυγή για να αποφύγει την σύλληψη και τον εκτοπισμό. Πριν από την φυγή του ο ραβίνος της κοινότητας και ο πρόεδρος αυτής παρέδωσαν στο μητροπολίτη Χαλκίδας, Γρηγόριο Πλειαθό τα πολυτιμότερα ιερά κειμήλια της συναγωγής για να τα κρύψει όπως και έκανε αψηφώντας τον κίνδυνο.⁵⁷

⁵⁶Καρίνα Λάμψα -Ιακώβ Σιμπή, *Η διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και τα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της Κατοχής*, Καπόν, Αθήνα 2012, σ. 334-336.

⁵⁷Σωτήρης, Παπαστρατής, «Οι διαφυγές των Εβραίων», *Οι Εβραίοι της Χαλκίδας», Μέρες του 1943-1944 στην Εύβοια, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση, Χατζηνικολή, Αθήνα 2000, σ.116.*

Η απομάκρυνση των περισσότερων Εβραίων της Χαλκίδας και η μεταφορά τους στα χωριά της Εύβοιας πραγματοποιήθηκε κατά κύριο με τη βοήθεια του ΕΑΜ. Υπήρχαν όμως και κάποιες περιπτώσεις Χριστιανικών οικογενειών στα χωριά της Εύβοιας όπου κατέφυγαν εβραϊκές οικογένειες οι οποίες βοήθησαν αποφασιστικά στην επιβίωση των διωγμένων χωρίς κάποια συγκεκριμένη αμοιβή για την διαμονή τους, παρόλα αυτά όμως οι Εβραίοι έπρεπε να καλύψουν μόνοι τους τις βιοτικές τους ανάγκες.

Η οικογένεια του Αβραάμ Καταλάν το φθινόπωρο του 1943 είχε εγκαταλείψει την Χαλκίδα και βρήκε καταφύγιο, με την βοήθεια των ανταρτών στη Στενή Ευβοίας.⁵⁸

« Η δική μου οικογένεια βρήκε ένα δωμάτιο στο σπίτι του κ. Αγγελή Βασιλείου στο χωριό Κάτω Στενή. Το σπίτι είχε ένα χαγιάτι μακρύ και στη σειρά ήταν τρία δωμάτια. Εμείς καθίσαμε στο τελευταίο.»^{59}*

Η οικογένεια του Μαΐρ Σ. Μάιση βρήκε με την βοήθεια των ανταρτών ένα σπίτι για να μείνουν στη βόρεια Στενή Ευβοίας, ενώ ο πατέρας του ήταν διαχειριστής σε μια αποθήκη στην πλατεία του χωριού που είχαν τα πράγματά τους οι αντάρτες. Περιγράφει ότι στο σπίτι έμεναν 16 άτομα, η οικογένειά του και η οικογένεια του αδερφού του πατέρα του.⁶⁰

Ο Λέων Λεβής διέφυγε με την οικογένειά του στο χωριό Βάθεια που σήμερα ονομάζεται Αμάρυνθος, όπου απέχει 30 χιλιόμετρα από την Χαλκίδα.⁶¹

⁵⁸ Συνέντευξη του Αβραάμ Καταλάν στην Δέσποινα Παταρόκα, 13 Ιουλίου 2015.

⁵⁹ Αβραάμ, Καταλάν, « Η νέα ζωή στο χωριό», Αυτοβιογραφικό υλικό, σ.7.

⁶⁰ Συνέντευξη του Μαΐρ Σ. Μάιση στην Δέσποινα Παταρόκα, 20 Απριλίου 2015.

⁶¹ Συνέντευξη του Μηνά Λεβή, 23 Ιουλίου 2015, περιγράφει την τοποθεσία που είχε κρυφθεί η οικογένεια του την περίοδο του διωγμού τους ενώ θυμάται τα γεγονότα μέσα από τις ιστορίες που του διηγούνταν.

« Εκεί θυμάμαι ανέλαβε να μας τακτοποιήσει ο φίλος του πατέρα μου Τάσος Φουσέκας, αψηφώντας τους μεγάλους κινδύνους στους οποίους έβαζε το κεφάλι του. Τον κύριο αυτό ο πατέρας μου τον είχε γνωρίσει στο στρατό και είχαν μία φιλική σχέση που αργότερα εξελίχθηκε σε αδερφική. Μαζί μας ήταν η οικογένεια της αδερφής του πατέρα μου Βικτωρίας Κωστή με τα τρία παιδιά της και η γιαγιά μου.»⁶²

Όπως αναφέρει αργότερα αποφάσισαν να σκορπιστούν οι οικογένειες και η θεία με την γιαγιά του πήγαν στο χωριό Βασιλικό, ενώ οι ίδιοι παρέμειναν εκεί.

«Ο φόβος λοιπόν που υπήρχε να γίνουμε αντιληπτοί από την γειτονιά αν αρχίζαμε να ξεμυτίζουμε εμείς τα παιδιά, έγινε αφορμή για να αποφασίσουν οι μεγάλοι να μας στείλουν στο σπίτι του κουνιάδου του κ. Τάσου στο Μπούρτζι Χαλκίδας».⁶³

Τονίζει ότι ο χωρισμός με την οικογένειά του διήρκεσε για λίγο διάστημα καθώς ο φίλος του πατέρα του τους βρήκε ένα νέο σπίτι να μείνουν στην περιοχή Μαγούλα. Η ζωή τους συνεχιζόταν μέσα στο άγχος και στην αγωνία για να μην γίνουν αντιληπτοί, ενώ αναφέρει το περιστατικό που τους ανάγκασε να φύγουν για την Αθήνα για να κρυφτούν. Ένας φίλος του πατέρα του, ο Χρήστος Τσολάκος τους ειδοποίησε ότι πρόδωσε το μέρος όπου κρυβόντουσαν ένας έμπορος από την Χαλκίδα, στον οποίο είχε δώσει κάποια εμπορεύματα ο πατέρας του με σκοπό να τα φυλάξει. Η φυγή τους ήταν βιαστική καθώς για ακόμα μία φορά βρίσκονταν σε κίνδυνο.⁶⁴

ο αδερφός του και οι γονείς του.

⁶² Λέων, Λεβής, «Η καταιγίδα», *Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σ. 26.

⁶³ Στο ίδιο, σ. 29.

⁶⁴ Λέων, Λεβής, «Τα μπαούλα της προδοσίας», *Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σ. 49.

« Ο πατέρας μου κατέληξε στο ότι η Αθήνα με την πολυκοσμία θα μπορούσε να μας απορροφήσει. Εκεί μας βοήθησαν κάποιοι φίλοι του πατέρα μου που είχαν εμπορικό κατάστημα στο κέντρο της πόλης. Για την Αθήνα ταξιδέψαμε χωριστά, εγώ με την μητέρα μου και ο πατέρας μου με την αδερφή μου.»⁶⁵

Όπως περιγράφει οι φίλοι του τους εφοδίασαν με ταυτότητες για να μπορούν να κυκλοφορούν στην πόλη, καθώς τώρα είχαν νέα ονόματα και ένα διαμέρισμα για να διαμείνουν.⁶⁶

⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 49-50.

⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 51.

**ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΧΑΛΚΙΔΑΣ
ΠΟΥ ΣΥΝΕΛΗΦΘΗΣΑΝ ΚΑΙ ΕΚΤΟΠΙΣΘΗΚΑΝ ΣΕ
ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ**

(Σχεδόν το σύνολο στο ΑΟΥΣΒΙΤΣ
και το παράρτημά του ΜΠΙΡΓΚΕΝΑΟΥ, της
Πολωνίας)

1	Γκαμπάι	Αβραάμ	του	Εμμαν	ετών	65
2	* Ελιακείμ	Μωϋσής	του	Ιακώβ	ετών	25
3	Κοέν	Ζαχαρίας	του	Μωϋς.	ετών	40
4	* Κοέν	Εύα	του	Ισαάκ	ετών	43
5	Κοέν	Σολομών	του	Αβρ.	ετών	29
6	Κοέν	Ντουντού	του	Ηλία	ετών	72
7	Κοέν	Μενασέ	του	Ιωσήφ	ετών	19
8	Κοέν	Εφραίμ	του	Χαΐμ	ετών	72
9	* Κρίσπη	Ιάκωβος	του	Αβρ.	ετών	40
10	Κρίσπη	Παλόμα	του	Εζδρά	ετών	37
11	Κρίσπη	Στέλλα	του	Ιακώβ	ετών	4
12	Κρίσπη	Ρείνα	του	Ιακώβ	ετών	2
13	Κρίσπης	Νεφθαλήμ	του	Αβρ.	ετών	44
14	Κρίσπη	Ευτυχία	του	Σαμ.	ετών	37
15	Κρίσπη	Στέλλα	του	Νεφθ.	ετών	6
16	Κρίσπης	Αβραάμ	του	Νεφθ.	ετών	4
17	Κρίσπης	Σαμουήλ	του	Νεφθ.	ετών	2
18	* Κωστής	Χαΐμ (Μάκης)	του	Ηλία	ετών	24
19	* Κωστή	Λούλα	του	Ηλία	ετών	23
20	Φραγγής	Σίμος	του	Ιακώβ	ετών	22
21	Φραγγή	Πασιέντσα	του	Ιακώβ	ετών	66
22	* Φραγγή	Μαθίλδη	του	Ισαάκ	ετών	26
23	Φραγγής	Σιμών	του	Ισαάκ	ετών	30

Από αυτούς ο εικοστός τουφεκίσθηκε στη Χαλκίδα. Από τους υπόλοιπους επέζησαν μόνο 6 που σημειώνονται με αστερίσκο.

II. Συνθήκες διαβίωσης στην Εύβοια

Στα χωριά και στα βουνά της Εύβοιας υπήρχαν οι αντάρτες και η Εθνική Αντίσταση που ήταν αυτοί που ειδοποίησαν τους Εβραίους κάθε φορά που έκαναν επιδρομές οι Γερμανοί, αποδεικνύοντας ότι τα χωριά της Εύβοιας δεν ήταν η πιο ασφαλής λύση για να κρυφτεί ο εβραϊκός πληθυσμός, καθώς όμως οι επιλογές ήταν λίγες και ο κίνδυνος της σύλληψης ήταν ίδιος για όλα τα μέρη ακολουθούσαν τις συμβουλές των ανταρτών.

Σε κάθε μία από τις παραπάνω μαρτυρίες οι πληροφορητές παρουσιάζουν μια σειρά από λεπτομέρειες για την ζωή τους στα μέρη που είχαν να κρυφτούν με τις οικογένειές τους, περιγράφοντας τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν ως παιδιά, τον τρόπο που βίωναν τον χώρο και τον χρόνο στα μέρη εκείνα, όπως επίσης και την απαραίτητη προσοχή που έπρεπε να δίνουν με σκοπό να αποφεύγουν κάθε κίνδυνο. Όλες αυτές οι αναμνήσεις είναι εμπλουτισμένες με σχόλια και από την ενήλική τους ζωή.

« Ανεξάρτητα από τον κίνδυνο που πάντα υπήρχε, ήταν μια πολύ δύσκολη περίοδος και μόνο για τον λόγο των σκληρών συνθηκών, στις οποίες δεν ήμαστε μαθημένοι»⁶⁷

Όπως περιγράφει ο Λέων Λεβής η ζωή στην πόλη ήταν δραματικότερη από τη σχετική ελευθερία του χωριού.

«Για την διατροφή μας στο διάστημα αυτό είχαμε τεράστιες δυσκολίες όπως και στην εξεύρεση βασικών ειδών καθώς δεν μπορούσαμε να κινηθούμε, για τον λόγο αυτό μας πρόσφεραν βοήθεια οι φίλοι μας ενώ με το διαχειριστικό ταλέντο του πατέρα μου και τις μαγειρικές ικανότητες της

⁶⁷ Λέων, Λεβής, «Η καταγίδα», *Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σ. 35.

μητέρας μου, καταφέραμε και επιβιώσαμε και καλύψαμε τις βιοποριστικές μας ανάγκες.»⁶⁸

Ο Αβραάμ Καταλάν θυμάται την διαμονή τους στο χωριό Στενή, τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν κάθε φορά που οι Γερμανοί ανέβαιναν στο χωριό για να κυνηγήσουν τους αντάρτες.

«Θυμάμαι, όταν ακούγαμε ότι έρχονται οι Γερμανοί με γεμάτα φορτηγά, για να κυνηγήσουν τους αντάρτες όλο το χωριό άδειαζε από τους άνδρες και τους νέους και έμεναν μόνο οι γυναίκες και τα παιδιά. Μαζί με τους χωριάτες φεύγαμε και εμείς, ο πατέρας μου, εγώ και ο θείος μου και πηγαίναμε στα βουνά, εκεί που ήταν οι αντάρτες για να φυλαχτούμε, ενώ οι γυναίκες μένανε στο χωριό. Τις ντύνανε με χωριάτικα ρούχα και τις κρύβανε στα σπίτια τους, αλλού την μητέρα μου και αλλού την αδερφή μου.»⁶⁹

Ανασύρει από την μνήμη του το διάστημα που παρέμειναν εκεί ενώ αναφέρει ότι πολλές φορές χρειάστηκε να καταφύγουν στο χωριό Στρόπωνες.⁷⁰

Ο Μαΐρ Σ. Μάισης περιγράφει την διαμονή του στο χωριό της Στενής αναφέροντας τον τρόπο που ζούσαν με την οικογένειά του και τους συγγενείς του, ώστε να αποφύγουν κάποια πιθανή σύλληψη. Στο σπίτι έμεναν δεκαέξι άτομα, ενώ την ημέρα όλοι τους ήταν διασκορπισμένοι σε διαφορετικά σημεία του χωριού, έχοντας ο καθένας τη δική του κρυψώνα και στη συνέχεια όταν σκοτεινίαζε επέστρεφαν όλοι στο σπίτι.

« Θυμάμαι καθόμουν με τον αδερφό μου σε ένα μέρος μέχρι να έρθει να μας πάρει η μητέρα μας»⁷¹

⁶⁸ Λέων Λεβής, «Η ζωή στο άστυ», *Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σ. 62.

⁶⁹ Αβραάμ Καταλάν , « Η περιπέτεια αρχίζει», Αυτοβιογραφικό υλικό, σ.9.

⁷⁰ Συνέντευξη του Αβραάμ Καταλάν στην Δέσποινα Παταρόκα, 13 Ιουλίου 2015.

⁷¹ Συνέντευξη του Μαΐρ Σ. Μάισης στην Δέσποινα Παταρόκα, 20 Απριλίου 2015.

Ακολούθως αναφέρει ότι οι αντάρτες τους βρήκαν ένα καλύτερο σπίτι στον κάμπο, στον Άγιο Νικόλαο Ευβοίας, όπου και παρέμειναν μέχρι την απελευθέρωση.

«Θυμάμαι μία μέρα που κρυβόμουν σε ένα χωράφι με καλαμπόκια, ακούω ένα θόρυβο από στρατιωτικές αρβύλες και βλέπω ένα στρατιώτη να έρχεται προς το μέρος μου. Τη στιγμή εκείνη μου κόπηκε η ανάσα καθώς πίστεψα ότι θα με δει και θα με πιάσει. Εκείνος όμως με προσπέρασε χωρίς να γίνω αντιληπτός.»⁷²

Ο τρόμος που έζησε από την εμπειρία αυτή του έμεινε ανεξίτηλα γραμμένος στο νου του και για πολλά χρόνια μετέπειτα έβλεπε εφιάλτες.

III. Ταξίδι στη Μέση ανατολή

Η Εύβοια έχει την ανατολική της πλευρά να βλέπει προς τις τουρκικές ακτές και την περίοδο της γερμανο-ιταλικής Κατοχής αποτελούσε τον πιο σύντομο και σίγουρο δρόμο διαφυγής από την Αθήνα για την Μέση Ανατολή.⁷³

⁷² Συνέντευξη του Μαΐρ Σ. Μάιση στην Δέσποινα Παταρόκα, 20 Απριλίου 2015. Ο ίδιος περιγράφει ένα περιστατικό της παιδικής του ηλικίας το οποίο σύμφωνα με τα λεγόμενα του έμεινε χαραγμένο στην μνήμη του καθώς ένοιωσε έντονο φόβο.

⁷³ Σωτήρης, Παπαστρατής, «Σμύρνη», *Οι Εβραίοι της Χαλκίδας», Μέρρες του 1943-1944 στην Εύβοια, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση, Χατζηνικολή, Αθήνα 2000, σ.75.*

7. Από τις ακτές της Εύβοιας στη Μέση Ανατολή

Οι Τσακαίοι είναι ένα μικρό χωριό στη Ν. Εύβοια όπου από το λιμανάκι του διέφευγαν, για τα παράλια της Τουρκίας, μεγάλος αριθμός Εβραίων όπως επίσης και Έλληνες αξιωματικοί και άλλοι. Το ΕΑΜ το οποίο το 1944 είχε τον απόλυτο έλεγχο της ανατολικής πλευράς του νησιού, είχε οργανώσει την «Υπηρεσία Αποστολών Εξωτερικού», σε συνεργασία με την αγγλική υπηρεσία στην Αθήνα, ώστε να διευκολύνει την διαφυγή αυτών που το είχαν ανάγκη αλλά και να διευκολύνει τον

ανεφοδιασμό της οργάνωσης.⁷⁴Υπεύθυνος των αποστολών από το Φεβρουάριο του 1944 μέχρι και την Απελευθέρωση ήταν ο Σωτήρης Παπαστρατής. Όπως αναφέρει ο ίδιος προσπάθησε να εξηγήσει στους χωρικούς την ανάγκη που είχαν τα άτομα που κατέφθαναν στο σημείο για να διαφύγουν και πως θα υπήρχε σκληρή τιμωρία για οποιαδήποτε προδοσία από μέρους τους. Υπήρχαν πολλές περιπτώσεις όπου λόγω των άσχημων καιρικών συνθηκών οι αποστολές έμεναν για αρκετές μέρες στο λιμανάκι και εξαιτίας αυτού η εκμετάλλευση των χωρικών για τα προϊόντα που πουλούσαν ήταν μεγάλη.⁷⁵Πολλές φορές οι Εβραίοι πλήρωναν δύο και τρεις φορές τα ναύλα του ταξιδιού. Στο σημείο κατέφθαναν Εβραίοι από την Αθήνα και από άλλες περιοχές της Ελλάδας. Τα καΐκια της αγγλικής υπηρεσίας ήταν ίδια για όλες τις αποστολές. Το ταξίδι από τους Τσακαίους μέχρι την αγγλική βάση στην Τουρκία γινόταν σε 16 με 17 ώρες και οι περισσότερες αποστολές στέφτηκαν με επιτυχία.⁷⁶

Σύμφωνα με μαρτυρίες Εβραίων που διέφυγαν από την Εύβοια στην Τουρκία εκτός από σπάνιες περιπτώσεις όλοι πλήρωναν το ταξίδι γεγονός που δείχνει για άλλη μια φορά ότι η απόδραση αποτελούσε προνόμιο εκείνων που διέθεταν χρήματα.⁷⁷

Υπάρχει μία πολύ ενδιαφέρουσα κατάθεση η οποία καλύπτει όλα τα στάδια της απόδρασης: Χαλκίδα- Ν. Εύβοια, Ν. Εύβοια- Τουρκία, Τουρκία- Παλαιστίνη, Παλαιστίνη- Εύβοια. Η οικογένειά του ήταν μία

⁷⁴ Παπαστρατής Σωτήρης, «Σμύρνη», *Οι Εβραίοι της Χαλκίδας», Μέρες του 1943-1944 στην Εύβοια, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση*, Χατζηνικολή, Αθήνα 2000, σ.76

⁷⁵ Στο ίδιο, σ.93.

⁷⁶ Δημήτριος, Μαδεμοχωρίτης, «Η Γερμανική αεροπορία βυθίζει ελληνικά πλοία στον Ευβοϊκό και η δράση του Ε.Λ.Α.Ν», *Η εθνική αντίσταση στην Εύβοια 1941-1944*, Αθήνα 2008, σ.193.

⁷⁷ Ιακώβ Σιμπή - Καρίνα Λάμψα, *Η ζωή απ' την αρχή. Η μετανάστευση των Ελλήνων Εβραίων στην Παλαιστίνη (1945-1948)*, Αλεξάνδρεια, σ.114.

από τις 20 που επέλεξαν να διαφύγουν στη Μέση Ανατολή και από εκεί στην Παλαιστίνη (Ισραήλ). Μετά από μία ενημέρωση που είχαν από τους Αντάρτες ειδοποίησαν και άλλους συγγενείς από τα γύρω χωριά για να ξεκινήσουν για την παραλία των Τσακαίων.⁷⁸

«Θυμάμαι μαζευτήκαμε 35-40 άτομα, άλλοι θα έφευγαν οικογενειακώς και άλλοι θα έστελναν τα πιο μεγάλα παιδιά τους. Όπως θυμάται η ημέρα της αναχώρησης ήταν στις 21 Μαΐου 1944 και η συγκέντρωση έγινε στο χωριό της Στενής. Κάναμε τέσσερις μέρες να φθάσουμε στο χωριό ενώ αντικρίσαμε ένα ερημικό μέρος.»⁷⁹

Οι δύσκολες καιρικές συνθήκες ανάγκασαν την αποστολή τους να παραμείνει για κάποιες μέρες στην παραλία του μικρού λιμανιού ενώ όταν εμφανίστηκε το καΐκι βγήκε η απόφαση να αναχωρήσουν.

«Τα ξημερώματα φτάσαμε στα παράλια της Τουρκίας όπου μας άφησε ο καπετάνιος αφού πρώτα μας έδωσε πληροφορίες για το δρόμο που θα ακολουθήσουμε με κατεύθυνση προς το χωριό και συμβουλές ώστε να μην αποκαλύψουμε την ταυτότητά του.»⁸⁰

Υποστηρίζει ότι φτάνοντας στο χωριό κάποιοι Τούρκοι στρατιώτες τους σταμάτησαν για έλεγχο και η συνομιλία τους έγινε με τον θείο του, ο οποίος γνώριζε τουρκικά. Από εκεί τους οδήγησαν σε ένα φυλάκιο και από εκεί στην πόλη του Τσεσμέ*.

«Την άλλη μέρα το πρωί φύγαμε για την Σμύρνη ενώ η αδερφή μου παρουσίασε πυρετό. Ταξιδεύαμε τέσσερις μέρες ώσπου φτάσαμε στη Βυρηττό όπου διαμείναμε δύο μέρες σε δωμάτιο ξενοδοχείου που μας

⁷⁸ Συνέντευξη του Αβραάμ Καταλάν στην Δέσποινα Παταρόκα, 13 Ιουλίου 2015.

⁷⁹ Αβραάμ, Καταλάν, «Η μεγάλη απόφαση – Ετοιμασία για τη Μέση Ανατολή», Αυτοβιογραφικό υλικό, σ.17.

⁸⁰ Συνέντευξη του Αβραάμ Καταλάν στην Δέσποινα Παταρόκα, 13 Ιουλίου 2015.

παραχωρήθηκε. Στο επόμενο μέρος που κατευθυνθήκαμε ήταν το Χαλέπι, εκεί μείναμε μία εβδομάδα, από όπου με τρένο ξεκινήσαμε για τον τελευταίο μας σταθμό την Παλαιστίνη(Ισραήλ). Εκεί μας έδωσαν σπίτι και ανάλογα με την δουλειά που ήξερε ο καθένας τοποθετηθήκαμε στο κατάλληλο πόστο. Το σπίτι αυτό έπρεπε να το ξεχρεώσουμε σιγά σιγά.»⁸¹

Η οικογένεια του Λέων Λεβή παρέμεινε στην Αθήνα καθώς η γέννα της μητέρας του τους απέτρεψε από το να πραγματοποιήσουν την διαφυγή τους. Ακολούθως του Μαΐρ Σ. Μάιση παρέμεινε στον Άγιο Νικόλα Ευβοίας μέχρι το τέλος του πολέμου.

⁸¹ Αβραάμ, Καταλάν «Η παραμονή μας στην Τουρκία», . Αυτοβιογραφικό υλικό, σ.21.

**ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΧΑΛΚΙΔΑΣ
ΠΟΥ ΔΙΕΦΥΓΑΝ ΣΤΗΝ ΤΟΤΕ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ**

1.	Μόσκοβιτς	Ιάκωβος	του	Χαϊμ
2.	Μόσκοβιτς	Μίνα	του	Μεϊρ
3.	Μόσκοβιτς	Αλβέρτος	του	Ιακώβ
4.	Μόσκοβιτς	Μπέλα	του	Ιακώβ
5.	Μόσκοβιτς	Λουίζα	του	Ιακώβ
6.	Μάτσας	Δαυίδ	του	Χαϊμ
7.	Μάτσας	Σαλώμ	του	Δαυίδ
8.	Μάτσα	Ευτυχία	του	Δαυίδ
9.	Μάτσας	Ιωσήφ	του	Δαυίδ
10.	Μάτσα	Φελίκα	του	Ισαάκ
11.	Λεβή	Βικτωρία	του	Βενιαμίν
12.	Λεβή	Ευτυχία	του	Ιωσήφ
13.	Λεβής	Χαϊμ	του	Ιωσήφ
14.	Λεβής	Βενιαμίν	του	Ιωσήφ
15.	Λεβή	Εσθήρ	του	Ιωσήφ
16.	Λεβή	Ρεβέκα	του	Ιωσήφ
17.	Λεβή	Φλώρα	του	Ιωσήφ
18.	Λεβής	Μαρδοχαίος	του	Ιωσήφ
19.	Κρίσπη	Μωϋσής	του	Αβραάμ
20.	Κρίσπη	Μενασέ	του	Αβραάμ
21.	Κρίσπη	Ραούλ	του	Αβραάμ
22.	* Κοέν	Ιωσήφ	του	Μωϋσή
23.	* Κοέν	Ηλίας	του	Χαχαμάκη
24.	* Κοέν	Ραούλ	του	Χαχαμάκη
25.	* Κοέν	Ισαάκ	του	Μωϋσή
26.	* Κοέν	Εσθήρ	του	Ηλία
27.	Γκαμπάι	Κλάρα	του	Μαρδοχαίου
28.	Γκαμπάι	Μορδοχαίος	του	Αβραάμ
29.	Γκαμπάι	Εσθήρ	του	Αβραάμ
30.	Γκαμπάι	Χαϊμ	του	Αβραάμ

31.	* Αμάρ	Ραφαήλ	του	Ισαάκ
32.	* Αμάρ	Καντούνα	του	Χαΐμ
33.	* Αμάρ	Χαΐμ	του	Ραφαήλ
34.	* Αμάρ	Ρείνα	του	Ραφαήλ
35.	Δουλίσκη	Ιωσήφ	του	Νάθαν
36.	Δουλίσκη	Ερικήτη	του	Σαμουήλ
37.	Δουλίσκη	Νόρα	του	Ιωσήφ
38.	Δουλίσκη	Στέλλα	του	Ιωσήφ
39.	Δουλίσκη	Άννα	του	Ιωσήφ
40.	* Κοέν	Βενιαμίν	του	Χαΐδου
41.	* Κοέν	Ραχήλ	του	Εζδρά
42.	* Κοέν	Ζάφα	του	Βενιαμίν
43.	* Κοέν	Ρηνούλα	του	Βενιαμίν
44.	* Κοέν	Χαΐδος	του	Βενιαμίν
45.	* Κοέν	Εζδρά	του	Βενιαμίν
46.	* Κοέν	Άννα	του	Βενιαμίν
47.	* Κοέν	Ιωσήφ	του	Βενιαμίν
48.	* Κωστής	Ισαάκ	του	Ιωσά
49.	* Κωστής	Μίνως	του	Ιωσά
50.	Κοέν	Βενιαμίν	του	Αβραάμ
51.	Λεβής	Βαρούχ	του	Λεών
52.	Λεβή	Ιουλία	του	Ισαάκ
53.	Λεβή	Νίτσα	του	Βαρούχ
54.	Λεβής	Λέων	του	Βαρούχ
55.	Λεβή	Φρίντα	του	Βαρούχ
56.	Λεβής	Σολομών	του	Βαρούχ
57.	* Καταλάν	Ιωσάς	του	Αβραάμ
58.	* Καταλάν	Γιούλα	του	Μποχώρ
59.	* Καταλάν	Αβραάμ	του	Ιωσά
60.	* Καταλάν	Νίτσα	του	Ιωσά
61.	Χαΐμ	Λούνα	του	Μπιτη
62.	Χαΐμ	Ερνέστα	του	Γκελιδιά
63.	Κοέν	Χαΐμ	του	Μωϋσή
64.	Κοέν	Ζεβή	του	Ααρών
65.	Κοέν	Μάλκα	του	Χαΐμ
66.	Κοέν	Αλίκη	του	Χαΐμ
67.	Κοέν	Σολομών	του	Δανιήλ
68.	Κοέν	Ρεβέκα	του	Νισήμ
69.	Κοέν	Ραχήλ	του	Σολομών
70.	Κοέν	Δανιήλ	του	Σολομών

71.	*Ελιακείμ	Ισαάκ	του	Ιακώβ
-----	-----------	-------	-----	-------

Από τα 71 άτομα (20 οικογένειες) που διέφυγαν, επέστρεψαν μετά την απελευθέρωση στην Ελλάδα, 24 άτομα που σημειώνονται με αστερίσκο. Τα υπόλοιπα 47 παρέμειναν στην τότε Παλαιστίνη.

8. Πίνακας μελών της Κοινότητας Χαλκίδας που διέφυγε στην Παλαιστίνη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η απελευθέρωση και το ξεκίνημα μια νέας ζωής

I. Απελευθέρωση της Εύβοιας

Η Χαλκίδα μετά την απελευθέρωση τον Οκτώβριο του 1944 βρέθηκε ρημαγμένη και η εβραϊκή κοινότητα σε δεινή θέση καθώς πολλά από τα σπίτια είχαν επιταχθεί και τα μαγαζιά είχαν υποστεί καταστροφές, ενώ τα περισσότερα από τα εμπορεύματα είχαν κλαπεί. Από τα μέλη της κοινότητας υπήρχαν λίγοι επιζώντες που επέστρεψαν στο τόπο τους από το Άουσβιτς, δεκαεπτά από αυτούς που εκτοπίστηκαν δεν γύρισαν ενώ πολλές οικογένειες είχαν ήδη φύγει για την Παλαιστίνη ή την Αθήνα όπου έμειναν και μετά την απελευθέρωση της Χαλκίδας.

Η οικογένεια του Λέων Λεβή τις ημέρες της απελευθέρωσης βρίσκονταν στην Αθήνα.

«Στην Αθήνα δεν μας κρατούσε ποια τίποτα. Δεν βλέπαμε την ώρα της επιστροφής στη Χαλκίδα.»⁸²

Ο πατέρας του με το θείο του Σιών Οβαδία* ναύλωσαν ένα ταξί της

⁸² Λέων, Λεβής, «Το νόστιμον ήμαρ», *Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σ.79.* Ο Σιών Οβαδίας γεννήθηκε μεταξύ του 1902 με 1904, ήταν περίπου σαράντα ετών την περίοδο της Κατοχής. Ο ίδιος είχε εμπορικό μαγαζί στη Χαλκίδα. Το πρώτο πράγμα που έκανε πριν την είσοδο των Γερμανών στην πόλη ήταν να αφήσει τα εμπορεύματα του σε τρεις χριστιανούς φίλους του ενώ στη συνέχεια διέφυγε στην Αθήνα. Εκεί τον βοήθησαν κάποιοι φίλοι του βιομήχανοι και τον έστειλαν σε ένα σπίτι τους στο Αγρίνιο, όπου θα μπορούσε να κρυφθεί. Πριν πάει στο Αγρίνιο έμεινε κάποιες μέρες στην Αθήνα ενώ κυκλοφορούσε με μία πλαστή ταυτότητα που του είχε εκδώσει ο Άγγελος Έβερτ. Στο Αγρίνιο έμεινε μέχρι το τέλος του πολέμου. Είμαι ευγνώμων στον γιό του Ζοζέφ Οβαδία ο οποίος μου μίλησε για την ζωή του πατέρα του την περίοδο της Κατοχής περιγράφοντας όλα όσα έμαθε και άκουσε αργότερα από τον ίδιο.

εποχής για να επιστρέψουν.

«Είχαμε μάθει ότι στο σπίτι μας είχα κάνει κατάληψη μια οικογένεια από ένα χωριό έξω από τη Χαλκίδα.»

Περιγράφει ότι είχαν σχεδιάσει να μην δημιουργήσουν σκηνές όταν τους ανακοίνωσαν ότι δεν επιθυμούν να τους παραδώσουν το σπίτι τους. Τελικά συμφώνησαν και θα παραλάμβαναν πίσω το σπίτι τους. Η εικόνα του χώρου δεν θύμιζε σε τίποτα την προηγούμενη μορφή του. Η μητέρα του ασχολήθηκε με τις εργασίες του νοικοκυριού και ο πατέρας του με το μαγαζί όπου προσπάθησε να συγκεντρώσει τα εμπορεύματα που είχε αφήσει σε χριστιανούς εμπόρους της Χαλκίδας, πολλοί από τους οποίους έδειξαν τιμιότητα και τους τα επέστρεψαν. Όλη η οικογένεια προσπάθησε να ξαναφτιάξει την ζωή της από την αρχή, ενώ εκείνες τις ημέρες πραγματοποιήθηκε η περιτομή του νέου μέλους της οικογενείας.⁸³

«Θυμάμαι ότι όταν έφυγαν οι Γερμανοί από την Χαλκίδα επέστρεψε πρώτα ο πατέρας και ο θείος μου για να φτιάξουν το μαγαζί και το σπίτι που ήταν επιταγμένο. Αργότερα επέστρεψε όλη η οικογένεια. Ο πατέρας μου βρήκε άδειο το μαγαζί καθώς είχαν πάρει και τα λιγοστά εμπορεύματα που είχε αφήσει. Σε αυτή την δύσκολη στιγμή, οι χριστιανοί φίλοι του πατέρα μου ανταπέδωσαν την βοήθεια που τους είχε προσφέρει παλαιότερα δανείζοντάς του χρήματα και εμπορεύματα για να ξαναφτιάξει το μαγαζί, το οποίο λειτούργησε από την αρχή μαζί με τα εμπορεύματα που είχε αφήσει να του τα φυλάζουν.»⁸⁴

Μετά την λήξη του πολέμου η οικογένεια του Αβραάμ Καταλάν παρέμεινε στο Τελ Αβίβ όπου είχε αρχίσει μία νέα ζωή.

«Οι γονείς μου εργάζονταν σε εργοστάσιο ενώ εμένα με είχαν στείλει σε

⁸³ Λέων, Λεβής, «Το νόστιμον ήμαρ», *Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000, σ.80-81.

⁸⁴ Συνέντευξη του Μαΐρ Σ. Μάιση στην Δέσποινα Παταρόκα, 20 Απριλίου 2015.

κοινόβιο (τα λεγόμενα κιμπούτς) όπου εκεί μάθαινα την γλώσσα και έκανα διάφορες εργασίες. Η αδερφή μου επειδή ήταν μικρή σε ηλικία βρισκόταν κοντά στη μητέρα μου. Στο κοινόβιο παρέμεινα για ένα χρόνο και μετά πήγα στην οικογένειά μου όπου άρχισα να εργάζομαι για να προσφέρω και εγώ κάποιο εισόδημα στην οικογένεια.»⁸⁵

Υποστηρίζει ότι εργάστηκαν σκληρά για μπορέσουν να επιβιώσουν. Στο Τελ Αβίβ παρέμειναν δύο χρόνια 1944-46 καθώς η υγεία των γονιών του είχε κλονιστεί λόγω της αλλαγής του κλίματος. Η ελευθερία που υπήρχε στην Ελλάδα τους οδήγησε πιο εύκολα να πάρουν το δρόμο της επιστροφής και να ξαναφτιάξουν τη ζωή τους στη Χαλκίδα.⁸⁶

II. Η νέα ζωή των παιδιών

Το τέλος του πολέμου και συγχρόνως του διωγμού των παιδιών αυτών και των οικογενειών τους έφερε στο προσκήνιο την πραγματικότητα της δεινής κατάστασης που βίωσαν. Στην προσπάθειά τους να ανταπεξέλθουν στις προσωπικές τους δυσκολίες είχαν να αντιμετωπίσουν και την γενικότερη θλιβερή εικόνα του περίγυρου τους. Ο φόβος για τα γεγονότα που έζησαν την περίοδο του πολέμου αποτελούσε κίνητρο για να θελήσουν να αλλάξουν τον τρόπο ζωής τους. Το σχολείο και ο εργασιακός χώρος αποτελούν καταφύγιο για τα παιδιά αυτά και ένας τρόπος για να εστιάσουν σε ένα καλύτερο μέλλον. Το σχολείο έδωσε την δυνατότητα στα παιδιά να αποδείξουν ότι έχουν την δυνατότητα να πετύχουν τους στόχους τους και να κρίνονται επί ίσοις όροις μεταξύ των συμμαθητών τους. Η προσπάθεια για καλύτερες σχολικές επιδόσεις αποτελούσε κινητήρια

⁸⁵ Συνέντευξη του Αβραάμ Καταλάν στην Δέσποινα Παταρόκα, 13 Ιουλίου 2015.

⁸⁶ Αβραάμ, Καταλάν, «Το ξεκίνημα μιας νέας ζωής», Αυτοβιογραφικό υλικό, σ.24.

δύναμη για να αφήσουν πίσω τα αρνητικά συναισθήματα που έζησαν την περίοδο του διωγμού αλλά και να γίνουν αποδεκτά σε μια διχασμένη, την περίοδο εκείνη, κοινωνία.

« Όλα όσα πέρασα με ωρίμασαν απότομα, συνειδητοποίησα από μικρή ηλικία ότι έπρεπε να διαβάσω, να δουλέψω σκληρά για να επιβιώσω και να γίνω άριστος χωρίς να νιώθω ντροπή για την ταυτότητά μου. Συνέχισα το σχολείο στη Χαλκίδα. Στην τάξη ήμασταν είκοσι παιδιά όλων των ηλικιών και αργότερα συνέχισα στο γυμνάσιο. Έδωσα εξετάσεις και πέρασα στην Ανωτάτη Εμπορική Σχολή ενώ αργότερα ασχολήθηκα με το μαγαζί του πατέρα μου.»⁸⁷

Όπως υποστηρίζει ο Paul Valent τα παιδιά που επέζησαν του Ολοκαυτώματος μπορούσαν να κάνουν εξαιρετικά πράγματα εξαιτίας «της ικανότητάς τους να διαχειρίζονται την ψυχή τους, όπως επιθυμούσαν. Παρόλο που βίωσαν τον τρόμο, την απόγνωση, τον πανικό, τον πόνο, την απελπισία, το θυμό και την ενοχή που ταίριαζε σε ενήλικες όπως ακριβώς και οι ενήλικες μπορούσαν να παγώσουν, να μουδιάσουν και να κάνουν τα συναισθήματά τους και το πλαίσιό τους μη πραγματικά».⁸⁸

Ο Μαΐρ Σ. Μάισης φέρνει στη μνήμη του όλα όσα πέρασε, τις εικόνες και τα περιστατικά που βίωσε όπως και πως για πολλά χρόνια έβλεπε στον ύπνο του εφιάλτες. Υποστηρίζει ότι η ζωή του κινδύνευσε πολλές φορές και πιστεύει ότι ήταν θέλημα Θεού να ζήσει.

Ο Αβραάμ Καταλάν μετά την επιστροφή του από το Τελ Αβίβ στην

⁸⁷ Συνέντευξη του Μαΐρ Σ. Μάιση στην Δέσποινα Παταρόκα, 20 Απριλίου 2015. Παντρεύτηκε το 1962 τη Ζερμαίν Ααρόν Λεβή και απέκτησαν τρεις κόρες. Ο ίδιος αναφέρει ότι είχαν κοινά βιώματα με την γυναίκα του καθώς και η ίδια σε παιδική ηλικία κρύφθηκε με την οικογένεια της σε ένα χωρίο των Φαρσάλων για να γλυτώσουν τη σύλληψη.

⁸⁸ Valent, παρατίθεται στο Hantzaroula, «Memory as a Form of Public Sociability of Jewish Child Survivors in Post-war Thessaloniki».

Ελλάδα και στη Χαλκίδα δεν συνέχισε το σχολείο αλλά εργάστηκε στο εμπορικό μαγαζί του θείου του καθώς τονίζει ότι βρισκόταν στην ηλικία των 18 ετών και ένιωθε πως μέσα από την εργασία του θα μπορούσε να προσφέρει στην οικογένειά του, να στηριχθεί στις δικές του δυνάμεις και να εξελιχθεί ως προσωπικότητα.⁸⁹

*« Ελεύθερος πια μετά το 1946 που γυρίσαμε στην Ελλάδα, γράφτηκα στον Ορειβατικό Σύλλογο Χαλκίδας γιατί από τα χρόνια της Κατοχής που είχα ανέβει σε πολλά βουνά, αγάπησα πολύ την φύση και το πράσινο. Ήθελα να περπατήσω ως ελεύθερος πια και να το απολαύσω με όλες του τις ομορφιές χωρίς το φόβο που έζησα στην Κατοχή».*⁹⁰

⁸⁹ Συνέντευξη του Αβραάμ Καταλάν στην Δέσποινα Παταρόκα, 13 Ιουλίου 2015. Η εργασία έγινε το καταφύγιό του ενώ όπως τονίζει του πήρε αρκετό διάστημα να προσαρμοστεί στη νέα του ζωή και να γράψει για την εμπειρία του την περίοδο της Κατοχής.

⁹⁰ Αβραάμ, Καταλάν «Επίλογος», Αυτοβιογραφικό υλικό, σ.26.

Επίλογος

Οι πληροφορητές μετά την απελευθέρωση και την αποκατάσταση της ελευθερίας τους είχαν την ανάγκη για μια καινούργια ζωή. Όλα όσα δεν μπορούσαν να συνειδητοποιήσουν στην παιδική τους ηλικία έγιναν πιο ξεκάθαρα αργότερα μέσα από την προσπάθειά να συμβιώσουν με τις μνήμες των προηγούμενων χρόνων και να δημιουργήσουν όνειρα για ένα καλύτερο μέλλον.

Στην πλειοψηφία τους τα άτομα αυτά έφτιαξαν τη ζωή τους με ομόθρησκες γυναίκες οι οποίες είχαν κοινά βιώματα με τους ίδιους. Βασικό τους μέλημα ήταν καταγράψουν σε μεταγενέστερη ηλικία τις εμπειρίες τους αλλά και να μιλήσουν στα παιδιά τους για όλα όσα έζησαν στην περίοδο του διωγμού τους στην Εύβοια γεγονός που επέφερε την κάθαρση στη ζωή τους.

Κάνοντας μια βόλτα στην εβραϊκή περιοχή της Χαλκίδας διαπιστώνεις ότι τα ίχνη της προηγούμενης ζωής δεν υπάρχουν πια, ενώ το μόνο σημείο αναφοράς είναι η εβραϊκή συναγωγή, το σχολείο, το εβραϊκό νεκροταφείο και ένα εγκαταλελειμμένο παλιό σπίτι απέναντι από αυτή που επέζησε της καταστροφής. Η κοινότητα αριθμεί σήμερα 60 με 70 περίπου μέλη, ενώ έχει επιζήσει στο βάθος των αιώνων και είναι πολύ σημαντικό να συνεχίσει να υπάρχει.

Όσο υπάρχουν οι γραπτές και οι προφορικές μαρτυρίες η ιστορία εξακολουθεί να είναι «ζωντανή», ενώ μέσα από αυτή συνυπάρχει ακόμα το παρόν με το παρελθόν, στο οποίο θέλησαν να επιστρέψουν για ακόμη μια φορά οι πληροφορητές και να γνωστοποιήσουν σε όλο τον κόσμο όλα όσα βίωσαν και αντιμετώπισαν στην παιδική τους ηλικία και αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του εαυτού τους.

A. Πρωτογενείς πηγές

Ιακώβ, Λ., Μ., ιδιόχειρο κείμενο .

Καταλάν, Α., αυτοβιογραφικό υλικό.

B. Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Ιωαννίδης, Ε.Μ., *Τεκμήρια για την ιστορία της Ισραηλιτικής Κοινότητας Χαλκίδος κατά την περίοδο της Κατοχής. Από τα αρχεία του Δήμου Χαλκιδέων*. από (επιμ) Δημήτριος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Χαλκίδα 2013.

Λάμψα, Κ., - Σιμπή, Ι., *Η διάσωση. Η σιωπή του κόσμου, η αντίσταση στα γκέτο και τα στρατόπεδα, οι Έλληνες Εβραίοι στα χρόνια της Κατοχής*, Καπόν, Αθήνα 2012.

Λεβής, Λ., *Θυμάμαι, Η ιστορία ενός διωγμού*, Χαλκίδα 2000.

Μαδεμοχωρίτης, Δ., *Η εθνική αντίσταση στην Εύβοια*, Αθήνα 2008

Μάισης, Μ., Σ., *Η ιστορία της εβραϊκής κοινότητας από το 586 Π.Χ. έως το 2001 Μ.Χ.* Έκδοση, Ισραηλιτική κοινότητα Χαλκίδας 2013.

Μπενβενίστε, Ρ., (επιμ.), *Οι Εβραίοι της Ελλάδας στην Κατοχή*, Εταιρεία Μελέτης Ελληνικού Εβραϊσμού, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1998.

Παπαστρατής, Σ., *Μέρες του 1943-1944 στην Εύβοια. Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση*, Χατζηνικολή, Αθήνα, 2000.

Σιμπή, Ι., - Λάμψα, Κ., *Η ζωή απ' την αρχή. Η μετανάστευση των Ελλήνων Εβραίων στην Παλαιστίνη (1945-1948)*, Αλεξάνρεια, Αθήνα 2010.

Ξενογλώσση

Hantzaroula, P., «Memory as a Form of Public Sociability of Jewish Child Survivors in Post-war Thessaloniki», Oral History Forum d' histoire orale, τομ. 34, 2014.

<http://www.oralhistoryforum.ca/index.php/ohf/article/view/573>, σ. 1-15.

Mazower, M., *Στην Ελλάδα του Χίτλερ*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1994.

Pierron, B., *Εβραίοι και Χριστιανοί στη νεότερη Ελλάδα*, Πόλις, 2004.